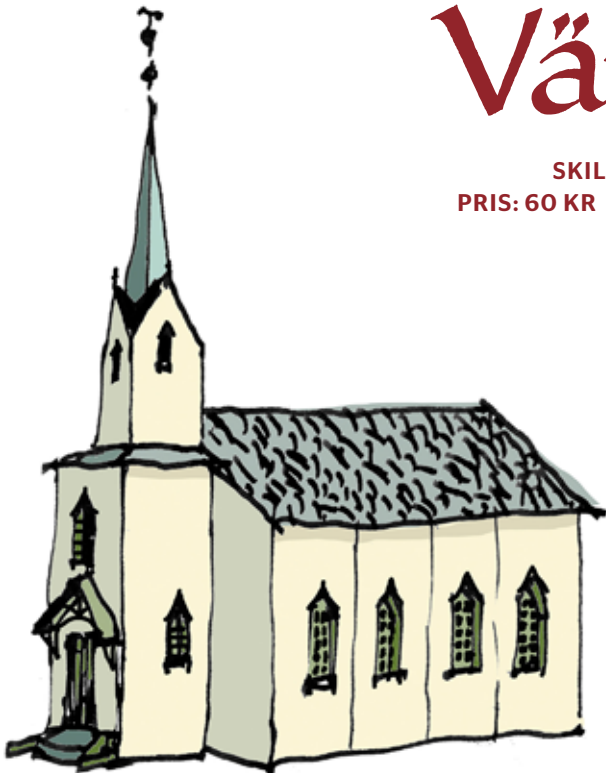

Värmländsk kultur

SKILLINGMARK
PRIS: 60 KR N°2 2023

SKILLINGMARKS KYRKA

BODA

GUNNERUD

KLEVANE

SUNDSHAGEN

Värmländsk kultur

SKILLINGMARK
PRIS: 60 KR N° 2 2023

2	Lång historia kort
LENNART PERSSON	22	Full koll på timmerbilen
LENNART PERSSON
4	Nazistprästen
LENNART PERSSON	25	”En rår sä schôl ...”
LENNART PERSSON
10	Bygdens leading ladies
LENNART PERSSON	26	Hotet mot hälsan
ANDERS ÖVERBY
13	Så ä en riktig
”skällingmarking”
OLLE ERIKSSON	29	Dömd till döden
LENNART PERSSON
16	Julaftonsmassakern
JAN HULTMAN	30	Almqvist och
grötätarna
LENNART PERSSON
18	Elin och Ester Blenda i Bön
TOMAS NILSSON	34	Värmlandsreceptet
LENA SEWALL
20	Återbrukaren
LENNART PERSSON	36	Värmlandskryssset
PER-ENAR HEDLUND

Värmländsk kultur

Värmländsk kultur utges av Föreningen Värmländsk Kultur sedan 1980.
ADRESS OCH KANSLI:
Verkstadsgatan 1, 652 19 Karlstad
TELEFON: 054-10 06 19
E-POST: kansliet@varmlandsk-kultur.com
HEMSIDA: www.varmlandsk-kultur.com
ANSVARIG UTGIVARE & HUVUDREDAKTÖR:
Peter Franke, peter.franke54@gmail.com
REDAKTIONSSEKRETERARE: Lena Bonnevier
ADMINISTRATION:
Peter Franke, ordförande
Johnny Berger, kassör och kansliansvarig
GRAFISK FORM: Tin Wigelius
TRYCK: CityTryck i Karlstad AB
ISSN: 0349-9545
OMSLAG:
Gårdar runt sjöarna i Skillingmark.
ILLUSTRATIONER GUNNAR LIDÉN

Tidskriften är partipolitiskt obunden. Den vill spegla värmländsk kultur och kulturtradition genom artiklar, reportage, intervjuer med mera. Den utkommer med fem nummer per år, varav ett dubbelnummer, och utdelas till medlemmarna i Föreningen Värmländsk Kultur – en förening grundad av Värmlands kulturföreningar.

Medlemsavgiften i Föreningen Värmländsk Kultur är för enskild medlem 250 kr. Ny medlem första året 200 kr. Stödjande organisationer och föreningar betalar 350 kr i årlig avgift. Medlemsavgiften insättes på föreningens bankgiro 5681-7091.

Kryssvinnare

Vi gratulerar vinnarna till Värmlandskryssset nr 1/2023! Trisslotter kommer på posten.
Första pris:
Sylvia Gustafsson, Tomatvägen 17, Karlstad
Andra pris:
Britta Svensson, Lambergsgatan 27 C, Karlstad
Tredje pris:
Meta o Björn Hassel, Karlslundsgatan 21, Karlstad

Annonser

	1 inf	2-4 inf	5 inf
Helsida	3 000:-	2 760:-	2 400:-
Halvsida	1 740:-	1 560:-	1 440:-
Kvartssida	1 260:-	1 080:-	960:-
Åttondelssida	720:-	600:-	540:-

Redaktören har ordet

Hilding Malmgren har varit en del av mitt liv sen jag föddes. Jag är nämligen döpt av honom i Skillingmarks kyrka 1954. Mina föräldrar vigdes av Malmgren nåt år dessförinnan, min mormor var kyrkvård under 50-talet.

Och jag har alltid undrat hur det kom sig att en person med så extrema åsikter kunde verka som präst i svenska kyrkan under några av de mest dramatiska åren vi känner i vår historia.

Vi kan idag avslöja vad som står i Statspolisens akt om nazistprästen Hilding Malmgren.

Han var övertygad och fanatisk nationalsocialist och antisemit. Han agiterade för Hitler och nazismen så fort han fick chansen.

Allt detta borde naturligtvis ha lett till att Malmgren skilts från sin tjänst. Fått sparken. Men icke. Biskopen i Karlstad, Arvid Runestam, visar prov på närmast ofattbar flathet och overseende. Han låter sig luras tre gånger av Malmgrens krokodiltårar om ånger och avbön, men nazistprästen får arbeta kvar med militär eskort till och från gudstjänsterna under kriget.

Varför Svenska kyrkan agerade så här undfallande är obegripligt. Kan det ha berott på att Malmgren inte var ensam inom kyrkan att hysa nazistiska böjelser?

Men mitt Skillingmark är förstås inte bara den sorgliga historien om en förblindad nazipräst utan också mycket annat. I det här numret får du både socknens historia och berättelser om intressanta människor som har levt och som lever i min hembygd nu.

LENNART PERSSON, SKILLINGMARK, JOURNALIST

ILLUSTRATION GUNNAR LIDÉN

På gång

Du har mycket intressant och trevlig läsning om Skillingmark framför dig i det här numret av Värmländsk kultur. Vill du veta mer om socknen vid gränsen till Norge ska du boka in dig på vår medlemsresa till Skillingmark lördag 3 juni.

Nummerredaktör Lennart Persson blir vår kunnige ciceron. Läs mer i annons på sidan 15.

Det kom in 15 ansökningar till föreningens ungdomsfond till Johan Backlunds minne. Det blev ett svårt val för fondstyrelsen, som till slut kunde enas om att utse tre ungdomsstipendiater. De kommer att presenteras och hyllas vid föreningens årsmöte onsdag 26 april i Tingvallakyrkan i Karlstad. Årsmötet kallas du till i annons på sidan 18!

PETER FRANKE, ORDFÖRANDE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Lång historia kort

Skillingmark har en lång historia som en viktig plats på gränsen till Norge. Här gick pilgrimsleden förbi mot Trondheim, och den första kyrkan fanns redan år 1350 på Kleveneudden i Sundshagen, mellan sjöarna Asksjön och Hångstadviken.

» Skillingmark var historiskt en utpräglad jordbruksbygd med självägande bönder, som på små åkrar hade ett par kor, gris, får, höns och kanske en häst.

En milstolpe i bygdens historia är kungabesöket 1918 då **Gustaf V** gästade Skillingmark och bländades av naturens skönhet. Förmodligen var besöket också ett led i försöken att få en järnväg till Skillingsfors.

Skillingmark var historiskt en utpräglad jordbruksbygd med självägande bönder, som på små åkrar hade ett par kor, gris, får, höns och kanske en häst. 1792 anlades ett järnbruk i Skillingsfors. Där gjordes bland annat spik fram till 1880.

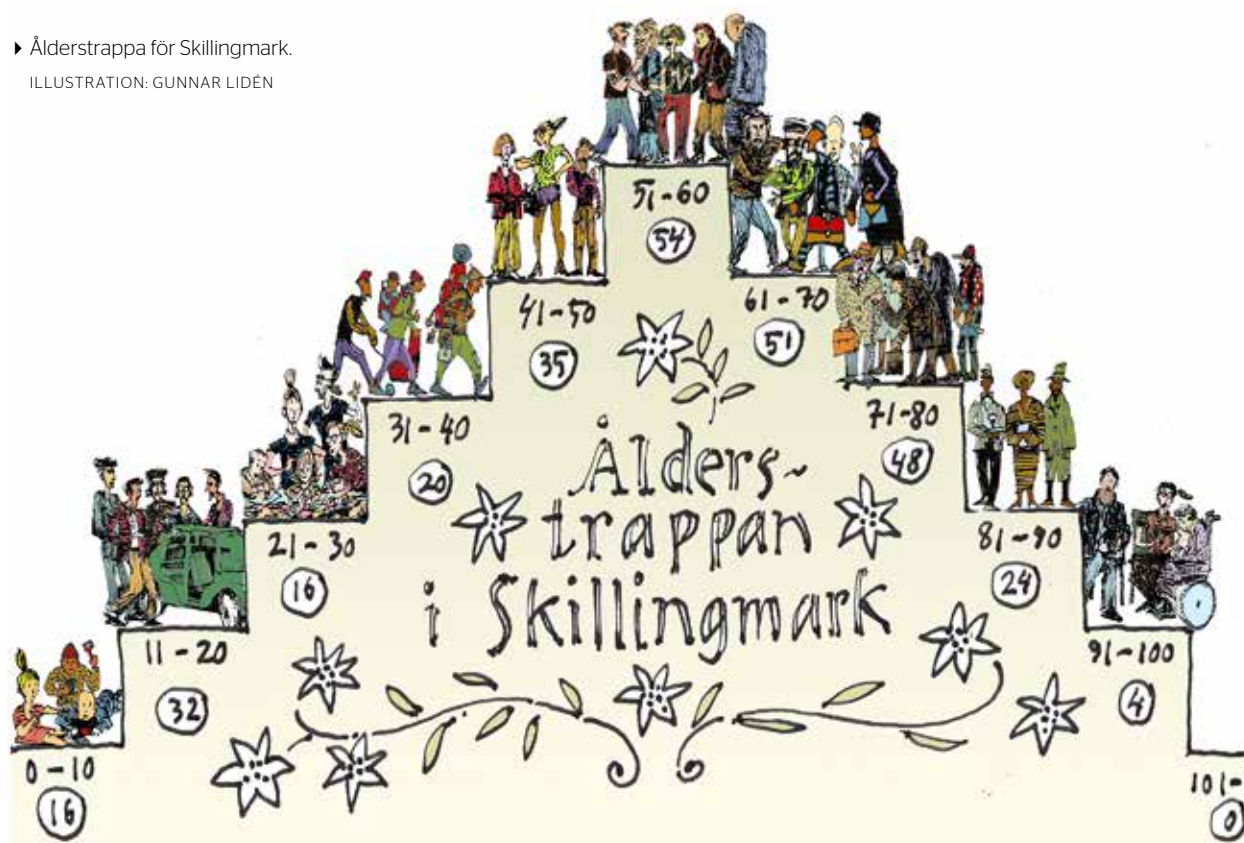
År 1890 bodde 1 063 personer i Skillingmark. Det var 25 år efter de svåra åren

i mitten av 1860-talet, när det var missväxt i Sverige och folk svält. Utvandringen till Amerika var också stor i bygden under den här tiden. Mellan åren 1853 och 1906 utvandrade 339 personer från Skillingmark till USA.

1905 UPPHÖRDE UNIONEN med Norge. Fram tills då hade Kristiania (numer Oslo) varit den naturliga storstan att besöka för folket i Skillingmark. Dit gick man bland annat för att fotograferas, få modern läkarvård med mera. Första delen av 1900-talet var framtidstron stor i bygden. I Sundshag-

► Ålderstrappa för Skillingmark.

ILLUSTRATION: GUNNAR LIDÉN

LITEN ORDLISTA

Aleplog	Kupplog
Bjalebass	Pratmakare
Chäkerne	Skacklarna
Daschlen	Trött, sliten
Eitterkav	Rödmyror
Fillete	Trasig
Gauk	Gök
Happe	Backa
Illåt	Ovett
Jale skyggål	Bygga gårdsgård
Kärevöln	Stöddig
Lakelanne	Tvätt vid sjön
Meckre	Skratta
Neste	Matsäck
Ortög	Ångest
Passle	Lagom
Rölete	Fjantig
Schäcke	Härma
Trauken	Orken
Uknakle	Väldigt
Välele	Oordning
Åvante	Upptill
Åftasval	Aftonvard
Öxnes	Brunstig

fors fanns massafabriken och en linbana på hela sju kilometer ända in i Norge till Vestmarka, ditt massan fraktades.

Den nya tidens melodi var järnväg, och 1928 stod linjen Beted–Skillingsfors klar. Det här var en stor sak, och det fanns också en idé om att järnvägen skulle fortsätta in i Norge mot Vestmarka. Av dessa planer blev ingenting.

Sedan kom andra världskriget, och det har nog aldrig varit så många människor i Skillingmark som under åren 1940–45. Man räknar med att den fasta befolkningen uppgick till mellan 1 200 och 1 500 personer, plus alla militärer som låg här i beredskap. Då fanns här sex sju affärer, postkontor, järnväg, skolor och hotell.

EFTER KRIGET KOM den stora inflyttningen till städerna. Småjordbruken var svåra att leva av, och för att manifesteras den nya tiden fick bönderna betalt för att plantera gran på åkermark. Åkrar som generationer med hårt arbete och stora uppoffringar brutit upp.

På 1960- och 70-talen fick Skillingmark ett uppsving i och med ”Möttra”, däckdubb-fabriken där det jobbade flera hundra personer i skift. Möttra var en av, ja, kanske rentav världens största fabrik för däckdubb.

Men idag är fabriken ett minne blott, det finns några småföretagare i snickeri- och åkeribranschen. Någon heltidsjordbrukare finns inte längre, även om många ”mån-skensbönder” håller landskapet öppet och vackert.

DE FLESTA SOM ARBETAR pendlar till Norge, Charlottenberg, Köla, Åmotfors eller Arvika.

Välbeställda normän har de senaste 25 åren satt sin prägel på bygden genom att köpa gårdar och hus i Skillingmark och sen rusta upp dem.

Idag bor 300 personer i Skillingmark. Det är jämnt fördelat mellan könen. 149 kvinnor och 151 män.

LENNART PERSSON

▲ Utsikt över Skillingmark från Kronefjället med sjön Björklången och kyrkan i fjärran.

FOTO LENNART PERSSON

” Idag bor 300 personer i Skillingmark. Det är jämnt fördelat mellan könen. 149 kvinnor och 151 män.

Nazistprästen

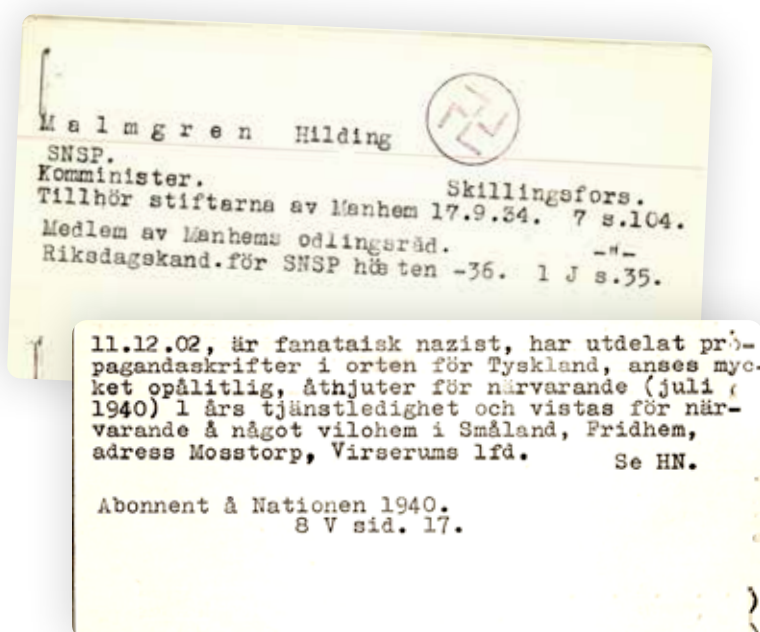
Det är på morgonen den 9 april 1940. Tyska trupper har under natten anfallit Norge. I Skillingmark, gränsförsamlingen, lyfter prästen luren och begär att bli kopplad till telegrafan:

- Jag vill skicka ett telegram till Adolf Hitler i Berlin!

◀ Hilding Malmgren, prästen i Skillingmark, greps tidigt av nazismens idéer.

▼ Statspolisens 199 sidor tjocka akt om Hilding Malmgren avslöjar spektakulära interiörer om en fanatisk nazist.

Det här är upprinnelsen till ett mycket märkligt levnadsöde.

Prästen som var en fanatisk nazist och tog övertygelsen med sig i graven.

Vi har tagit del av hela Statspolisens tidigare hemliga akt på 199 sidor om **Hilding Malmgren**. En skrämmande och delvis märklig läsning om svensk nutidshistoria och en obegriplig undfallenhet, framförallt från svenska kyrkan.

HILDING DANIEL MALMGREN föddes i en prästfamilj i Köla. Vägen var tidigt utstakad för Hilding och hans bror **Folke**, som båda blev präster liksom sin far. Efter teologistudier i Lund blev Hilding präst i först Stavnäs, sedan bar det av till Hull där han var sjömanspräst, och senare kom han till Frykerud. Till Skillingmark kom han 1928 och blev ordinarie komminister här 1939.

Som många andra på den här tiden var Hilding Malmgren tyskvänlig. Det hade börjat redan i skolåldern, förmodligen beroende på att hans pappa, kontraktsprosten **Johan Daniel Malmgren** var tysksinnad. Hans andra fru, **Gotthild**, var tyska från Dresden och de hade mycket kontakter med hennes familj.

Malmgren fascinerades tidigt av nationalsocialismen och framförallt av Adolf Hitler, som han menade skapade ordning och reda i det efter första världskriget sargade Tyskland. Han beskriver i brev några dagar innan ockupationen av Norge hur hans beundran för föhrern närmast kan liknas vid en kärleksförklaring.

MALMGREN BLIR PÅ MÅNGA SÄTT en uppskattad präst i Skillingmark, bildad, belevad, spirituellt, välklädd, ja, det finns de som beskriver honom som en riktig gentle-

Julen 1943 satte Hilding Malmgren upp ett porträtt av Adolf Hitler i fönstret på prästgården, väl synligt från landsvägen. (Bilderna är ett montage.)

man. Men han hade mycket bestämda åsikter och var van att få sin vilja igenom. Han hade lätt att hamna i konflikt och drog många gånger på sig församlingsbornas ilska. Han var också skoningslös mot dem som hamnade i onåd hos honom.

Malmgrens nazistiska böjelser visar sig tidigt. 1932 går han med i det nazistiska partiet, med de så kallade Furugårdarna som leds av veterinären **Birger Furugård** från Molkom, född i Silbodal.

Men det blir ingen lång historia. Furu-gårdarna utmanövreras av **Sven Olof Lindholm** och hans Nationalsocialistiska arbetareparti, och dit anslöt Malmgren hela sin familj 1939.

DETTA ÄR ALLTSÅ LÄGET i Skillingmark när andra världskriget står för dörren. Församlingen har en övertygad nationalsocialist i prästgården med stort porträtt på

Adolf Hitler på väggen, tekoppar på spiselkranen med hakkors, och prästen prenumererar på nazistiska tidningar. Både svenska och tyska.

Han vill också måla hakkors på ljuskronorna i kyrkan!

I Statspolisens hemliga akt beskrivs Malmgren som en suspekt figur som är farlig för landet: ”Malmgren är en fanatisk nazist. Anses mycket opålitlig. Utdelat nazistiska flygblad. Såväl Malmgren som hans hustru ... torde kunna betraktas som farliga för svenska statsintressen”, heter det.

SAMTIDIGT BROTTAS MALMGREN ständigt med dålig ekonomi. Den stora familjen kostar och prästlönen är inte fet. Han måste låna av församlingsborna och det är inte alltid han betalar tillbaka. Att låna och inte betala tillbaka har alltid varit ett säkert sätt att skaffa sig ovänner, och Malmgren var

” Församlingen har en övertygad nationalsocialist i prästgården med stort porträtt på Adolf Hitler på väggen, tekoppar på spiselkranen med hakkors, och prästen prenumererar på nazistiska tidningar.

Hilding Malmgren skickade lyckönskningstelegram till Adolf Hitler den 9 april 1940 med texten "Rikskansler Hitler, Berlin. Heil Storgermaniens beskyddare", undertecknat med "Malmgren, präst i Skillingsfors". Telegrammet stoppades av myndigheterna.

Biskopen i Karlstad Arvid Runestam låter sig luras upprepade gånger av Malmgrens gråt och löften om avbön.

inget undantag. Skolläraren **Hugo Wähling** berättar i förhör med Statspolisen i maj 1940 att Malmgren av och till lånar pengar av honom, upp till 500 kronor. Det kan vara mindre belopp också som 10 eller 50 kronor. Det har varit mycket svårt att få penningarna tillbaka, och i en del fall betalade aldrig Malmgren sina skulder, säger Wähling i förhör.

Malmgren själv erkänner i polisförhör att han har dålig ekonomi, men påstår att han alltid betalar tillbaka. Och han beräknar att hans totala skulder är mellan 6 000 och 7 000 kronor! En ansenlig summa på den tiden. Detta är alltså när kriget börjar. Sen förbättras Malmgrens ekonomi och polisen misstänker, och rykten på bygden gör gällande, att Malmgren fått pengar från Tyskland. Detta är ingenting som gått att bevisa.

ENS SAK SOM STATSPOLISEN gör stor affär av är att Malmgren delar ut flygblad och skickar nazistiska tidningar till olika personer i Skillingmark. Utan att dessa bett om det. Det här gör att Statspolisen misstänker Malmgren för att vara "spion" som försöker värva folk.

Men de här tidningarna som Malmgren skickar till både meningsfränder och andra får inte avsedd effekt. Skriftställaren **Johan Pätfeldt** i Boda fick nazistiska propagandaskrifter per post från sin gamle vän prästen, men blev så arg att han hotade anmäla Malmgren till biskopen om han inte slutade med försändelserna. Då lär Malmgren, enligt Statspolisens akt, svarat syrligt att "biskopen inte brydde sig om sådana små själar"!

Såväl skolläraren Hugo Wähling som diktaren Johan Pätfeldt ansåg i förhör med Statspolisen att Malmgren var direkt olämplig som prästman på grund av sin politiska inställning.

MALMGRENS FANATISM för nazismen blir alltmer irriterande för församlingsborna när kriget börjar. Han hade under flera år bedrivit nazistisk propaganda i församlingen, och han kandiderade till riksdagen i valet 1936 för SNSP (nazisterna). Att Malmgren inte försitter något tillfälle att propagera för nationalsocialismen och Tyskland vållar förstås spänningar i bygden. Han gör heller ingen hemlighet av sina antisemitiska åsikter.

Ett par exempel på hans okänslighet inför församlingsborna är det faktum att han vägrar kalla två konfirmander vid deras rätta namn. De heter nämligen **Judit**, och enligt Malmgren är det ett judiskt namn som han inte kan ta i sin mun. Han tar sig i stället friheten att använda flickornas andra namn under hela deras konfirmationstid! I Statspolisens hemliga akt om Malmgren berättar ett föräldrapar upprört att de starkt övervägde att ta dottern ur konfirmationsundervisningen på grund av detta.

PÅ NATTEN MOT den 9 april 1940 har alltså nazityskland anfallit Danmark och Norge och börjat ockupationen av våra grannländer. Sverige står på randen till krig och vår beredskap var ju allt annat än god, trots statsminister Per Albin Hanssons ord.

I det läget, samma dag, tar alltså Hilding Malmgren tillfället i akt att skicka ett telegram till Hitler och gratulera führern:

"Till Rikskansler Hitler i Berlin
Heil Storgermaniens beskyddare
Malmgren, präst i Skillingsfors"

Telegrammet stoppades av myndigheterna. Biskopen i Värmland **Arvid Runestam**, som känt Malmgren i 30 år

Min beundran för Hitler och min kärlek till honom äro så djupt rotade, att det skulle vara att våldföra mitt väsen, om jag skulle försöka att undertrycka dessa känslor. Jag är tacksam, att Gud öppnat mina ögon för hvad Han gifvit oss germanska och evangeliskt kristna folk i denne man.

Mitt s.k. judehat har sin grund i evangelierna. Har Fröken läst dem? Eljest rekommenderar jag dem, särskildt Mt. 23 kap. och Johannes evangelium. Om Jesus säger om judarna, att djävulen är deras fader, så finns för mig ingen tvekan ifråga om min inställning till judarna och judendomen. Jesu auktoritet ^{är} för mig högre än alla kättingar.

I ett brev till en församlingsmedlem, fröken Marie Nilsson, tre dagar innan ockupationen av Norge, beskriver Malmgren sin kärlek till Hitler och sitt hat mot judar. Han passar också på att förnedra fröken Nilsson och kallar henne "kätting".

och betraktade honom som sin vän, blev chockad av telegrammet och skriver senare till Justitieombudsmannen:

"En person som kan företaga sig något dylikt, är icke i stånd att längre kontrollera sina handlingar, och i en kritisk situation, säg vid ett tyskt försök att ockupera Sverige, torde det icke vara ovisst på vilken sida han komme att ställa sig."

Här passerar Malmgren en skarp gräns. Nu var tålmodet med honom slut hos såväl militären och polisen som kyrkan. Men det är inte så att Malmgren omedelbart sparkas från sin post eller får andra repressalier för att han ville gratulera främmande makt som med våld ockuperat Norge. Nej, det är verkligen silkesvantar mot Malmgren, trots hans tilltag. Biskopen Runestam, Malmgrens gamle vän från rekryttiden på 1910-talet, reser visserligen upp till Skillingmark, men först tolv dagar senare, och försöker tala honom tillrätta. Biskopen föreslår att Malmgren ska ta tjänstledigt under ett år. Malmgren vägrar av bland annat ekonomiska skäl. Han menar att det skulle kosta honom 1 000 kronor och det har han inte råd med. Men han lovar biskopen att i fortsättningen inte prata politik och han lovar också ta ner ett stort porträtt han har av Hitler i pastorexpeditionen i prästgården. Med detta låter sig biskopen nöja och åker hem till Karlstad igen. Långt senare, i ett brev till Justitieombudsmannen den 3 februari 1944, erkänner biskopen att han totalt missbedömde Malmgrens avsikter.

Kontrollen av Malmgren ökar efter 9 april 1940, och själv säger han i förhör att han djupt ångrar telegrammet. Hans egen förklaring i förhör med polisen är att han trodde att faran var över för Sverige när tyskarna nu gått in i Norge. För om England istället hade besatt norska kust-

städer så hade Tyskland kanske tvingats ta sig in i Sverige för att driva ut engelsmännen i Norge.

NÄR MAN LÄSER STATSPOLISENS AKT om Malmgren verkar biskopens besök inte alls ha dämpat hans aktivitet för nazismen. Snarare tvärtom. Under de närmaste veckorna efter ockupationen av Norge får polisen in flera anmälningar mot Malmgren. Här är några exempel:

- 13 april hade Malmgren delat ut nazisttidningen Sverige Fritt till värnpliktiga i Skillingfors.
- 14 april begär tre hemmansägare i Boda och Klevane "skyndsamt utredning" om Malmgrens befattning med nazistisk litteratur.
- 15 april rapporterar poststationsföreståndaren **Tore Sixten Skarfeldt** till landsfogden att Malmgren återigen lämnat nazistisk litteratur till värnpliktiga, och han ger exempel på några vanliga uttryck Malmgren använder i samtal med ortsborna: "Nu håller Adolf på och befriar Norge, snart kommer han och befriar oss", samt "Vi går mot ljusare tider".

Nej, Malmgren går på i ullstrumporna och fortsätter alltså som förut. I Statspolisens förhör med hembiträdet **Adina Nylander**, som arbetat i prästgården under 1939, har Malmgren sagt apropå renoveringen av kyrkan att "De borde måla hakkors på ljuskronor och lite varstans, ty Sverige skulle snart bli tyskt, så det gjorde detsamma".

Senare under 1940 kommer också rapporter om Malmgrens nazistiska uttalanden. På postkontoret i Skillingfors stöter Malmgren ihop med fröken **Maria Krogh** från Bergerud den 21 december 1940. Malmgren säger då till henne: "Vad dum ni är som köper sparobligationer

” Malmgren är klädd i prästdräkt och sjunger tyska krigs- och kampsånger i cellen. När landsfiskalen påpekar det olämpliga i detta är det med stor svårighet man lyckas förmå Malmgren att ta på sig andra kläder.

och sticker pengarna direkt i judefickor, om ett år är obligationerna värdelösa, det vore bättre om Malmgren finge pengarna”.

Tidigare har Malmgren sett till så att ett korfönster i kyrkan gjordes om, eftersom kvinnofigurerna på fönstret var för kroknästa och mörka. Det skulle vara svenska, blonda, ariska kvinnor.

TILLBAKA TILL APRIL 1940 då tyska trupper står vid norska gränsen, bara fem kilometer från prästgården, och Sverige är på randen till ett krig. Då får landsfogden in rapporter om att Malmgren och hans förtrogne, trävaruhandlaren och droskägaren **Olof Bengtsson** gör omotiverade resor till militära posteringar, besöker vägspärrar runt om i Skillingmark och till och med till norska gränsen. Detta trots att kapten **Wistrand** tidigare ringt och varnat Malmgren och sagt att det är förbjudet att bese befästningar och dylikt.

Bengtssons bil syns flitigt i Högsäter, Hångstad, Bergerud och Olerud, och Malmgren pratar med värnpliktiga och delar ut nazistiska tidningen Sverige Fritt till de värnpliktiga. Detta irriterar militären, som misstänker att Malmgren och Bengtsson samlar in uppgifter om befästningar, truppörelser och militära operationer inom Skillingmarks socken. I Holmserud finns luftvärn, ingenjörstrupperna finns i Olerud. Varför detta intresse för militären och och anläggningarna? Skulle Malmgren lämna uppgifterna vidare till tyskarna?

I FÖRHÖR MED STATSPOLISEN nekar Malmgren till alla anklagelser. Men han sätts under bevakning och har en militär som följer honom till och från gudstjänsterna. Hans agitation fortsätter, och på morgonen den 13 maj bedömer landsfogden **Anders Holmström** att måttet är rågat och att Malmgren måste gripas på grund av ”sin landsskadliga propaganda”. Han ringer biskop Arvid Runestam i Karlstad, som delar landsfogdens bedömning.

Klockan 17.00 den 13 maj 1940 anhölls Hilding Malmgren och droskägaren Olof Bengtsson på order av landsfogden, och förs till tingshuset i Årjäng för förhör. De gripas med stöd av §3 i lagen från den 9 januari 1940 om vissa tvångsmedel vid krig och krigsfara. De misstänks för ”illegala förbindelser med Tyskland”, eftersom Malmgren hade kontakter med tyska legationen i Stockholm.

Bengtsson släpps efter några dagar, men Malmgren blir kvar.

UNDER TIDEN I ÅRJÄNGSARRESTEN utspelar sig märkliga scener. Malmgren är klädd i prästdräkt och sjunger tyska

krigs- och kampsånger i cellen. När landsfiskalen påpekar det olämpliga i detta är det med stor svårighet man lyckas förmå Malmgren att ta på sig andra kläder.

Efter fyra dygn och flera förhör förs Malmgren till straffängelset i Karlstad för vidare förhör.

Biskop Arvid Runestam kallas till landsfogdens kontor och möter där en Malmgren som är hårt tagen av tiden i häktet. Så här beskriver Runestam mötet med Malmgren:

” Det tillstånd, i vilket jag fann Malmgren, rörde mig djupt ... Han grät i mina armar och försäkrade, att han aldrig vidare skulle befatta sig med politik.”

Malmgren hade lovat biskopen att han skulle göra ”en avbön” att skicka till pressen angående sitt telegram till Hitler och sin politiska agitation.

UPPENBARLIGEN ÄR MALMGREN en god skådespelare, eller också var biskopen Runestam mer än lovligt godtrogen, för nån avbön från Malmgren kommer aldrig. Tvärtom, han fortsätter sin agitation och går till angrepp mot biskopen när denne, som de kommit överens om, skriver ett förslag som skulle sändas till pressen. I biskopens förslag står att Malmgren ”ska vara opolitisk och att han tar avstånd från nationalsocialismen”.

Men det sista hade Malmgren ingen som helst tanke på. Han var och skulle förbli nazist!

Däremot förmår biskopen honom att begära tjänstledigt under elva månader och flytta till en annan församling. Så sker också: Malmgren flyttar till Småland och Virserum, men vistelsen där blir bara tre månader, sen begär han att få komma hem till Skillingmark igen. Och det beviljas han!

HÖSTEN 1940 är Malmgren åter i Skillingmark i sin prästtjänst. Några tecken på att han ändrat sig finns inte. Han fortsätter prata politik när han får tillfälle. Men han är bevakad och han följs av militär till och från kyrkan vid gudstjänst.

Bara ett halvår efter hemkomsten, den 14 mars 1941 skriver landsfogden Holmström till biskopen Runestam att ”Malmgren ånyo börjat bedriva nazistpropaganda bland sina församlingsbor i Skillingmark”, och att Malmgren försöker ta reda på vilka församlingsbor som har uttalat sig mot honom. Holmström är den som vid flera tillfällen under hela kriget, enligt Statspolisens akt, anser att Malmgren inte borde få vara präst med de åsikter han har. Men landsfogdens önskan röner uppenbarligen inget ge-
hör hos biskopen, som låter Malmgren fortsätta som präst.

Under de första åren av kriget är det ett kraftigt tryck

mot polisen och kyrkan från många församlingsmedlemmar som reagerat på Malmgrens nazistiska böjelser. Även bland prästerskapet är tongångarna hårda, och biskop Runestam skriver i sitt brev till JO 1944 att "en ämbetsbroder" till Malmgren har yttrat följande: "Den första vi skjuter, om det blir krig, är prästen".

MELLAN MALMGREN OCH BISKOPEN, de forna vännerna, blir stämningen sämre och sämre. Biskopen verkar vara den som försöker tina upp relationen. Han skriver brev till "Käre Hilding" och bjuder honom till biskopsbostaden i samband med prästmötet i april 1944, så att "gammal vänskap kan återknytas" och avslutar med "Din gamle vän". Malmgren svarar stramt och kyligt "Herr Biskop" att han inte tänker komma, och att hans heder måste upprättas för den skymf det var att han greps och anhölls 1940, utan att han sen anklagades för att ha gjort något "brottsligt eller oriktig handling". Malmgren anser att hans heder endast kan upprättas av biskopen. Malmgren föreslår att biskopen ska komma till en gudstjänst i Skillingmark och rikta några ord till församlingen och säga att de "beskyllningar" som gjorts mot Malmgren visat sig var falska.

Någon sådan ursäkt kom aldrig från biskopen.

Malmgren känner sig alltså djupt kränkt av fängslandet 1940 när han greps och satt inspärrad i elva dygn. Han ägnar mycket tid under kriget åt skrivelser till olika myndigheter, och han ger ut en egen skrift 1944 med rubriken "En biskop är anklagad". Han kräver i närmast rättshaveristiska ordalag upprättelse och gör ingen som helst avbön, förutom att han ångrar telegrammet till Hitler.

KRIGET TAR SÅ SMÅNINGOM SLUT och Malmgren fortsätter som präst i Skillingmark ända till sin pensionering 1957. Hur han hanterade sin skamfilade heder undandrar sig min vetskap, men han var fortsatt en auktoritet i bygden. Och han förblev nazist. Det berättas att han hade Hitlerbilder och hakkors på tekoppar i prästgården långt in på 50-talet, då alla visste om de nazistiska koncentrationslägren och förintelsen av judar.

Han ger en intervju i Värmlands Folkblad den 20 maj 1963 med rubriken "Bättre om Hitler vunnit/Judeutrotningen överdrift".

Där utvecklar den då 75-åriga Malmgren sin tro på nationalsocialismen, och han gör ingen som helst avbön.

Vid pensioneringen flyttade Malmgren ut ur den pam-piga prästgården och byggde ett hus i Olerud inte långt därifrån. Han ägnade sig åt trädgården (var vegetarian), favoritspråken grekiska och latin och undervisade då och då i grekiska på läroverket i Arvika.

Han dog i Skillingmark 1984 och tog förmodligen sina nazistiska idéer med sig i graven.

Hilding Malmgren fick arbeta kvar i Skillingmark som präst till sin pensionering 1957 trots sina nazistiska åsikter och sin antisemitism. Han hade hakkors i prästgården långt in på 50-talet, när nazismens fruktansvärda illgärningar var väl kända för världen.

STÖRSTA PARTIET I SÖDRA SKILLINGMARK

Nazisterna förde en blygsam tillvaro i de allmänna valen. 1932 fick partiet (Furugårdarna) 15 170 röster i hela landet, vilket motsvarar 0,6 procent av rösterna.

Men Värmland var faktiskt partiets näst starkaste fäste i Sverige. I Göteborg fick nazisterna 6 071 röster och i Värmland 3 087. Det kan då jämföras med Stockholm, där nazisterna endast fick 1 930 röster.

Och i Skillingmark södra blev nazisterna med sina 87 röster det största partiet 1932.

Vid riksdagsvalet 1936 står Hilding Malmgren som tredje namn på partiets valsedel efter bland andra partiledaren Birger Furugård.

Men sen gick det utför och och i kommunalvalet 1938 är nazisterna näst intill uttraderade i Värmland. En intressant iakttagelse är att Hitler kom till makten 1933, men det gav uppenbarligen ingen "Hitler-effekt" hos de svenska väljarna.

LENNART PERSSON

► **Margareta Gustafsson,**

78 år, man, ett barn,
barnbarn.

Född i Norrköping,
skrivbiträde på SJ i 28 år,
kom till Skillingmark 1982.

Undersköterska i vården.

Skrivit rent otaliga
sockenprotokoll.

Bygdens leading ladies

Här är de fyra kvinnorna som håller liv i Skillingmark. Utan **Laila, Trude, Margareta** och **Christina** skulle här vara mycket tråkigare.

” Jag tror den sociala toleransen är större här på landsbygden, säger Trude.

” Här blir udda människor en del av gemenskapen. I en stad skulle de vara marginaliserade, bortglömda, ja, rentav bli betraktade som kufar, säger Laila.

Det är tack vare dem som det välkända våffelcaféet på Bruksgården lockar 10 000 kunder varje sommar och omsätter cirka 700 000 kronor! Föreningar som PRO, skytteföreningen, kyrkokören, fiberföreningen, byalaget med flera hade fört en tynande tillvaro utan dessa damers hårda slit.

Jag har stämt träff med dem hos Trude på Spinnhjulet, som är gamla Konsum. En träffpunkt i bygden. Här är lördagscafé ibland och här finns gym. Vi ses över en kopp kaffe, och snacket är snart igång.

VÅFFELCAFÉET ÄR DEN gemensamma nämnaren för de fyra. De var ansvariga för caféet i flera år, och allt bara växte. Och det är ingen liten apparat att ratta. Det går åt tolv personer varje dag som

jobbar i två skift; det innebär 60 arbetspass per vecka.

– Våfflorna är inte svårt, men kortbetalningen! Swish och det digitala, det är inte att leka med, säger Trude som har jobbat med datorer sen 1974.

– Äldre är väldigt rädda för allt som har med data att göra, och jag fick utbilda alla så de klarade att stå i kassan, säger Trude och torkar en svettdroppe ur pannan.

Gästerna till våffelcaféet kommer från när och fjärran. Från Karlstad, Oslo och Göteborg.

– Ja, till och med från oljeplattformarna i Nordsjön, säger Christina.

– En gång kom det en hel busslast från Norge och vi tänkte att nu får våffeljärnen gå varma, men de köpte bara lotter för de tyckte de var så billiga, skrattar Laila.

◀ **Trude Magnusson,**

67 år, man, två barn och barnbarn.

Född i Oslo, kom till Skillingmark 1976.

Skillingmarks "leading lady", driver Spinnhjulet AB med gym, café, uthyrning av semesterboende, är redovisningskonsult med mera ...

▶ **Laila Hermansson,**

83 år, tre barn, barnbarn.

Född i Skillingmark, men flyttade via Grums till Mölndal 1954. Jobbade i damfrisering och drev Ica-affär.

Kom tillbaka till Bostället i Bön 2005 och har gjort jättejobb med att rusta upp Bönsvallen, byggt fin klubbstuga med boulebana.

◀ **Christina Frambäck,**

83 år, man och två barn.

Född i Åsele i Västerbotten, men rötter i Skillingmark och spökhuset Frammegården, som nu är hembygdsgård.

Skådespelerska på Dramaten, Riksteatern och länsteatrar i Örebro, Luleå, Västerås.

Kom tillbaka till bygden 2005.

► Spökar eller inte spökar, det är frågan. Men ett är säkert: hembygdsgården Der Framme i Bön lockar massor med människor som vill övernatta i spökgården och själva uppleva när porslin flyger i luften eller stolar ramlar omkull. Och kanske kan de få en skydd av "Framme-Kersti" som går igen.

Våffelcaféet är också socialt viktigt i Skillingmark. Här ses gamla och nya ortsbor. Hit tar man sig för att träffa folk, prata och minnas, och en och annan historia blir det också.

PÅ HEMBYGDSGÅRDEN Där Framme i Bön har våra fyra damer också gjort ett antal arbetstimmar, eftersom de är engagerade i hembygdsgården. Det här är ju Skillingmarks mest kända attraktion. Spökgården kallas den när svenska och internationella tevebolag kommer för att göra reportage. Framme-Kersti lär gå igen, och det händer mystiska saker på gården. Porslin flyger omkring, stolar välts, och de andligt rikt rustade får kontakt med "individer", eller spöken.

Till påtären hos Trude på Spinnhjulet kommer förstas frågan upp: Spökar det verkligen eller är det bara bluff? Och nu tänder det till.

– Jag tror inte att det spökar. Jag VET att det spökar, säger Margareta och slår ut med händerna.

– Många vågar inte sova över där, säger Trude.

– Det började redan när Framme-Kersti levde, säger Christina allvarligt.

– Varken målar'n eller städerskan vill jobba ensamma på går'n, för det flög tvättställ och koppar genom luften, säger Trude, och den vanligtvis så godmodiga minen är bytt mot en stramare.

Och visst är "Frammegår'n" också en kommersiell succé. Från maj till november är den fulltecknad varje natt. Folk kan för 300 kronor bo över i "spökhuset" och själva uppleva allt märkligt som händer.

– Det är klart att många inte tror på spöken. Så man får en hel del kritik, men det gäller att vara hårdhudad, säger Trude och skrattar.

SKILLINGMARK ÄR EN UTPRÄGLAD GLESBYGD. Ibland beskrivs landsbygden i debatten som lite efter och intolerant. Att människorna här är bakåtsträvare, emot förändring och rentav fördomsfulla.

– Inget kan vara mer felaktigt, säger damerna med en mun.

– Jag tror den sociala toleransen är större här på landsbygden, säger Trude.

– Här blir udda människor en del av gemenskapen. I en stad skulle de vara marginaliserade, bortglömda, ja, rentav bli betraktade som kufar, säger Laila.

Men det finns förstås gränser även i Skillingmark.

– Har du en get i garderoben bryr sig ingen, men pratar du varg, då dj...r, skrattar Christina.

KAFFESTUNDEN GÅR MOT SITT SLUT. Vi, eller rättare sagt de, har pratat oavbrutet i två och en halv timma! Och de är nöjda med att vara där de är, i Skillingmark.

– Vi har haft fruktansvärt roligt, men jag har inte haft en ledig sommar på 25 år, säger Margareta och Laila fyller i:

– Jag var livrädd att bli sysslolös vid pensioneringen, men nu räcker dygnets timmar inte till.

Det här är fyra kvinnor som passerat livets middags-höjd och känner att det nu är dags för andra att ta över. Men en sak bekymrar dem. Återväxten. Det blir allt svårare att få folk att ställa upp och jobba ideellt.

– Det fattas en generation här i bygden, säger Margareta. Det är för lite folk helt enkelt.

De unga som kan ta över jobbar mycket och är trötta när kvällen kommer. Det är andra krav idag på föräldrar att köra ungarna till ridning eller fotbollsträning än vad det var förr.

Men innan vi lämnar Spinnhjulet enas Laila, Trude, Margareta och Christina om en sak. En sak som både smärtar och gläder dem. Och också inger viss oro för vad som väntar i sommar:

– Det blir nog våffelcafé i år igen, säger de.

TEXT **LENNART PERSSON**

FOTO **HÅKAN STRANDMAN**

Så ä en riktig ”skällingmarking”

Skillingmark är en bygd där det inte finns något normaltillstånd, och Skillingmarksbon är bättre än den tror och det vet hen om.

Så komplicerade är vi som fötts och växt upp i den natursköna dalgången som gränsar mot vårt naboland i väster.

Om vi tar det i ordning så förhåller det sig som så att var helst i Värmland du frågar någon: ”Hur mår du?” så får du ofta svar i likhet med: ”Jo tack bra”, ”Alldeles utmärkt” eller ”Jag är lite krasslig”.

Så icke i Skillingmark! Där har ingen någonsin till exempel haft en vanlig förkylning och beskriver det gärna med en motsägelse: ”Jä har över fyrti graders feber å frossa så fruktansvärd så att sängen geck av på metten i men annars mår jag bra!”

Och tvärtom. ”Om jag mår bra? Utmärkt, jag har visserligen operere bort halve huvve men annars ä dä bra.”

Bildspråket i Skillingmark är rikt, kreativt och underfundigt. Humor levererad ur en rapp käft är en Skillingmarksbos främsta vapen i det sociala livet.

DEN NU PÅ FACEBOOK verksamma Skillingmarksbon **Patrik Tvetus** lämnar varje vecka, med signaturen ”Hemmansägaren”, en rapport om sakernas tillstånd i bygden på äkta Skillingmarksdialekt. Han personifierar bygdens muntliga tradition med en verbal slagkraft som är imponerande. Han inleder varje veckorapport med en för en skillingmarking typisk beskrivning av sig själv. Läs och njut:

” Ein bygderappårt frå ... kärleksguden; ert ögongodis, den fine å vackre; den bäste, å litt förmeir; schlagbjörnen; alfahannen; dän trivvligerste å högglene, å minst kärevoxlene å schölgoe; bare ärlige; dä väldige muskelbärje frå bue; gudarnas konung; den respekthinjivande mannen av rang; hemmanseigarn.”

▲ En skällingmarkings munlåder är ett vasst vapen i alla lägen. Patrik Tvetus, Mästarnas Mästare i genren, tar med morsan på covid- och shoppingrally i Charlottenberg.

ILLUSTRATION GUNNAR LIDÉN

Och här kommer en mer fyllig veckoredovisning:

” Ein bygderappårt frå ... guds gåva, er glädje å förebild, litt finare, litt bätter, å litt meir vörd; grizzlyhannen, å alfabjörnen; dän kärn sem står appselut högst i rang, å står övver allt å alle; eitt enastående praktexemplar i rein perfektionism; hemmanseigarn; jada; då ställde sä sem så; männas veka; då går da litt ätter årning; frk larzzån ha starte på hälsokompaniet, å ska träne der; ve får sei; schöl löfter jä ein 60 te 70 ton per arm; se jä behövver itte träne än; då e naturligt då; fer ein hemmanseigar av rang; å litt rådjur syns åm möran; ha seitt mange åm mörane; va mä mor i dag te ch-berg; corona vaccin, nr 2; mor fardigtuta, check på då; åsse jorde ve uträttningar; va på all handel; mor vart nögd mä dagen, män nu e då afton frid, i alle hus; mä di bäste, unner tak; her blir då diabilder frå strutlurens vänners åsmöte i zimbabwe, samtidigt sem jä framför little richards blandade hits på nöckelharpe.”

Är detta transigt? Absolut inte! Det är en relevant nyhetsrapport skriven på ett slags kodspråk som bara bygdens människor riktigt förstår. Vi som känner Patrik, och det gör alla i Skillingmark, får veta det de behöver veta om vad som hänt i bygden de senaste sju dagarna, dolt bakom formuleringar som kan få vem som helst på gott humör.

OCH DEN DÄR SKILLINGMARKSGENEN som producerar kvicka repliker lever vidare. Min tonårsson, född och uppvuxen i Stockholm, låter mig inte sällan påminnas om det. Ett exempel: vi passerade i bil Stockholms stadion och jag fann mig föranlåten att peka och säga: Här var det olympiska spel 1912.

Sonen tittade på sin gamle pappa och frågade: Var du där?

En annan gång diskuterade vi livet efter detta. Jag sa:

– När jag kommer till Gud ...

Längre hann jag inte innan tonårningen avbröt och sa:

– Men du ska väl åt andra hållet?!

Ridå!

OLLE I BUE = OLLE ERIKSSON, GUBBÄNGEN
MEN F.D. SKILLINGMARK, JOURNALIST

Titta noga på den här gravstenen som står på kyrkogården i Skillingmark. Den torde vara unik. Både Bengt Josef och hans hustru Maria dog nämligen på sina respektive födelsedagar.

EN UNIK GRAVSTEN

Bengt Josef Olsson.

Maria Amalia Brandel, senare gift Olsson.

Bengt Josef Olsson var yngst av sju syskon i Norstuga i Holmsrud och hade livet utstakat som yrkesmilitär på I 2 i Karlstad. Han var alltså inte alls påtänkt att ta över fädernegården. Men genom ödets försorg bar det sig inte bättre än att hans syskon antingen gifte sig, ärvde andra gårdar eller dog i tbc. Och plötsligt, något år före första världskriget, stod den stilige fanjunkaren vid Värmlands regemente som arvtagare till släktgården i Skillingmark.

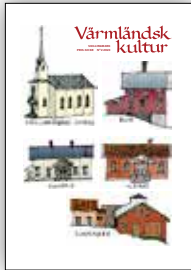
Han var trebarnsfar, gift med **Maria Amalia** född Brandel från Berget i Eda. Alla barnen hade växt upp på regementet, där familjen bodde.

Det blev en stor omställning från stadslivet i Karlstad till bondelivet i Skillingmark för familjen.

MEN DET MÄRKLIGA för eftervärlden med fanjunkaren och Maria är det faktum, och titta nu noga på bilden här ovan, deras dödsdagar. Båda dog nämligen på sin respektive födelsedag.

Det torde inte finnas många liknande gravstenar i Sverige.

LENNART PERSSON

KARTA: GUNNAR LIDÉN

Värmländsk kultur

VÄLKOMMEN PÅ MEDLEMSRESA

TILL SKILLINGMARK LÖRDAG 3 JUNI

Vi färdas till socknen i västra Värmland, besöker bland annat bruksgården, spökhuset, kyrkan och reser runt de vackra sjöarna. Reseledare är Lennart Persson. Avfärd från Karlstad kl 8.30, åter kl 17.00. Pris: 500 kronor inkl. buss, fika för- och eftermiddag, lunch, inträden och guidning.

Anmäl dig snarast möjligt och senast 26 maj (begränsat antal platser). Mejla kansliet@varmlandsk-kultur.com eller ring 054-10 06 19 (endast tisdagar).

www.antikvarietjanst.se

Kontakta oss vid behov av antikvarisk kompetens vid förvaltning av kulturhistorisk bebyggelse.

Vi utför bland annat:

- Dokumentation, utredningar, inventeringar
- Förundersökningar och projekteringar
- Vård- och underhållsplaner
- Antikvarisk medverkan
- Upphandling och byggledning
- Informationsinsatser såsom böcker, skyltar etcetera

ANTIKVARIETJÄNST
Eld och Forsberg AB

MARIA ELD 070-337 4231 MAUD FORSBERG 070-337 4292

Välkommen till vackra Skillingmarksdalen!

Vår förening vill ge besökare en god och trivsam stund i vår bygd.

På Frammegården sjunger vi in våren, har midsommarfirande, och firar högsommaren med Skillingmarkshälja.

Det finns även andra evenemang som vi är delaktiga i, som ett väffelcafé under sommartid, och julmarknad under adventstiden.

Skillingmarks Hembygdsförening

Besök oss gärna på www.skillingmarkshembygdsforening.com eller www.facebook.com/frammegarden

På självaste julaftonen 1644 inträffar den värsta katastrofen i Skillingmarks historia.

Det är midvinter och kallt och angriparna är skoningslösa. Norrmännen under danskt befäl bränner allt som kommer i deras väg. Hus, bodar, ladugårdar, stall, ja allt bränns ner och skövlas. Människor flyr i panik i julnatten. Kvar är bara aska och sot.

Julaftonsmassakern

Skillingsmark är en gränsbygd på ett påtagligt sätt. Befinner man sig i socknens geografiska mitt har man Norge i tre väderstreck, och det är inte långt till Norges historiska och nutida ekonomiska och strategiska centra. Sverige och Norge har sedan medeltiden i utgångsläget, som **Alf Henriksson** så riktigt skrev, suttit med ryggen mot varandra med olika internationella intressesfärer och agendor, men då och då vänt sig om för att slå varandra på käften.

Att Skillingmark i dessa lägen hamnat i kläm och på olika sätt fått ge sin tribut till storpolitiken har varit oundvikligt.

MEST KÄNNBART blev kriget 1643–1644, känt som Hannibalfejden efter namnet på den danske ståthållaren i Norge **Hannibal Sehested**, som ledde de norska trupperna i detta krig. Den dansk-svenska konflikten startade med Sveriges anfall mot Danmark i december 1643, varvid ståthållaren passade på att anfälla från norsk mark med aktioner hela vägen från Magnor i norr till Bohuslän ner mot Göteborg. Området var svagt försvarat på svensk sida, i och med att kraftmätningen egentligen skedde i Danmark och runt Öresund.

Från början hade Hannibal stora svårigheter att få med sig den norska allmogearmén över gränsen, dels för att man då som nu odlat goda förbindelser över gränsen, dels för att man fruktade repressalier. Rykten gick dock långt in över Värmland att fienden anfällt i januari, men detta visade sig vara falskt larm. Man hade börjat förbereda sig på den norska sidan, men

◀ Hannibal Sehested, dansk ståthållare och grym härförare som brände och skövlade delar av Västsverige under "Hannibalfejden" 1644–45. Han beordrade den så kallade "julaftonsmassakern" i Skillingmark 1644.

var vid denna tidpunkt långt ifrån färdigorganiserade. Landshövdingen i Värmland, **Olof Stake**, fick nu order om att organisera försvaret av länet, och mönstrade sina trupper bland annat vid Nolby i Eda, men inledningsvis var kriget fortfarande passivt.

10 APRIL GÅR DOCK NORRMÄNNEN till offensiv och det blir strid vid Magnor bro, varvid norrmännen drivs tillbaka. Därefter är kriget lågintensivt under sommaren och tidig höst, med undantag för ett svenskt överrumpningsanfall av Magnor skans. I december 1644 tar striderna fart med bland annat ett regelrätt slag på Bysjöns is, med mindre skärmytslingar 20–21 december. Den norska huvudstyrkan går till anfall 22 december, inledningsvis med framgångs-

► Större delen av Skillingmark plundrades och brändes ner den iskalla julaftonen 1644. I bygden fanns många hästar, vilket var hårdvaluta för norrmännen som tog hästarna och slog ihjäl eller jagade befolkningen till skogs.

ILLUSTRATION GUNNAR LIDÉN

Här över isen på Askesjöns östra sida kom de norska trupperna marscherande på julafton 1644, berättar Jan Hultman. Han är amatörhistoriker med rötter i Skillingmark sen generationer tillbaka, och skriver en bok om bygdens historia. FOTO HÅKAN STRANDMAN

rikt svenskt försvar, men olika saker möjliggör för normmännen att bryta igenom. Då svenska trupper inte kan utnyttja sitt rytteri uppstår en upplösning av försvaret efter en lång dags strid. Normmännen går nu in i Köla, bränner Lässerud och skövlar Järnskog, samtidigt som Skillingmark skövlas svårt.

Normmännen kommer marscherande från Köla-Lässerud, då man efter slaget bivackerat sina trupper i By och runt Åmot (-fors), och lär ha gått på Askesjöns östra sida, eventuellt på isen på väg mot Klevan med dess medeltida kyrka. Möjligen har någon trupp fallit in från Vestmarka, då också de nordligaste delarna av bygden brändes. För att fienden rörde sig huvudsakligen på östsidan av sjöarna talar det faktum att hemmanen på västra sidan av Askesjön och söder därom klarade sig helt, eller i alla fall med mindre ödeläggelse.

Angriparna är mer skonsamma mot gränssocknarna än vad man är längre in i landet, förmodligen för att man dels kanske har släkt och bekanta här, dels är rädda för repressalier om man våldför sig för hårt nära gränsen.

SKILLINGMARK SKÖVLAS som sagt dock mycket svårt, vilket man antar beror på att här fanns ett stort hästbestånd som var begärligt tjuvgods. Hemmanen Högsäter, Hångstad, Sundshagen, Klevan, Västra Boda och Olerud brändes ner och spolierades helt, hemmanet Bön delvis, detta på själva julafton 1644. Här stod då folk utan tak över huvudet, utan sina kära och värdefulla hästar, säkerligen med en del bleserade eller till och med dödade, mitt i midvinterns köld och på en av årets heligaste och mest vördade helgdagar.

Här ska också noteras att 1600-talet var en mycket kall period som ofta betecknas som "lilla istiden", och norra Europa var hårt drabbat av missväxt och svält. Alltså, en olycka kommer sällan ensam, och de knapra förråd som skillingmarkingarna nu hade gick bokstavligt upp i rök.

Man kan förmoda att kyrkan i Klevan fick härbergera folk, men denna medeltida byggnad var ju väldigt liten – själva långhuset mäter 5,5 x 7 meter – och saknade förmodligen uppvärmning. Genom att tränga ihop sig här fick man åtminstone någon liten värme, kanske också någon tröst genom att befinna sig i Guds boning.

Längre syd i bygden tror vi att husen fick stå kvar, men trupperna svepte över stora delar av Nordmarken, så någon osäkerhet råder här.

DEN SVENSKA GENERALMAJOREN Gustaf Otto Stenbock fick uppdraget att slå tillbaka, men kan först i april inleda sitt anfall. Trupperna går genom Skillingmark för att anfalla och inta Jerpset skans på Vestmarka. Möjligen sker förpostfäkningar med norrmännen på Skillingmarks-sidan under denna frammarsch, så kriget var inte över för skillingmarkingarna på många månader.

De värmländska gränsbygderna fick alltså lida mycket hårt, och var utarmade efter skövlingar, men också för att ha tvingats fungera som gränsvakt och som den enda till buds stående svenska truppen långa perioder.

Kriget i stort slutade med fredsförhandlingarna i Brömsebro, vilket blev en för Sverige mycket förmånlig fred, väl känd för de historieintresserade.

JAN HULTMAN, GUNNERUD,
KONSULT OCH LOKALHISTORIKER

Värmländsk kultur

KALLELSE TILL ÅRSMÖTE

Du inbjuds till årsmöte onsdag 26 april klockan 18 i Tingvallakyrkans café, Ö Torggatan 18, Karlstad. Efter förhandlingarna hyllas föreningens ungdomsstipendiater, du bjuds på kvällsfika och underhållning. Anmäl närvaro (för fikats skull) till kansliet@varmlandsk-kultur.com senast 21 april.

VÄLKOMNA!

Elin och Ester Blenda i Bön

Den som kom förbi "der Väste" i Bön sommaren 1916 kunde höra ett smatter från övervåningen. Där satt två kvinnfolk från Stockholm i salen och skrev för fullt. I alla fall den ena, när hon inte trätte på den andra för att hon helst hölls med annat.

Det var två av landets då ledande kvinnliga författare, **Elin Wägner** och **Ester Blenda Nordström**. Elin, lite äldre, var det mer ordning på. Hon slet med en roman, medan Ester skulle få ihop en bok om sin tid som lärare för samer i översta Norrland men hellre hölls i jordbruket. Hon hade blivit berömd ett par år innan för sin bok *En piga bland pigor*, där hon efter att ha tagit plats på en gård skildrat piglivet inifrån.

"Nordström har svårt att hålla sig vid skrivmaskinen. Idag började hon på lappboken, men höll inte ut många minuter", skriver Elin i ett brev innan hon gör upp rediga arbetsscheman för såväl skrivande som jordbruksarbete.

För Ester, landets mest berömda lagårdspiga, var det ju inte svårt att fodra kräken eller hjälpa ordinarie pigan **Karin** eller matmor **Eva Börjesson** med andra sysslor, och Elin gör sitt hon också. Och på kvällarna är det musik och sång under snickarglädjen på "viranda" i Bön.

◀ Elin Wägner, författare, journalist och feminist. Tog som andra kvinna efter Selma Lagerlöf plats i Svenska Akademien. Engagerade sig hårt i kampen för kvinnlig rösträtt.

◀ Ester Blenda Nordström, journalist och författare. "Wallraffade" 60 år innan det var uppfunnet, det vill säga förklädde sig och speglade till exempel en pigas liv som i reportageboken "En piga bland pigor".

MEN DE SKRIVER inte bara böcker. Vännerna hålls i brev underrättade om livet i Bön. Brevens är många och både Elin och Ester fotograferar.

Åtskilliga brev och bilder finns bevarade och utgjorde källan för **Fatima Bremmer** när hon för några år sedan skildrade sommaren på några sidor i sin biografi om Ester Blenda Nordström, *Ett jävla solsken*.

Sommaren i Bön resulterar i Elins roman *Släkten Jerneploogs framgång* och Esters reportagebok *Kåtornas folk*, som uppmärksammades även utomlands, översatt till både

engelska och tyska. Hon gjorde fler resor, skrev fler böcker, men knäcktes till slut av sina krav på sig själv. Men sommaren i Skillingmark förblev ett ljus minne.

”Jag minns inte att det regnade något alls den sommaren, men det gjorde det väl ändå, jag minns bara soldränkta dagar i stillhet och obeskrivlig frid”, skrev hon många år senare.

TOMAS NILSSON, SKAVERÖD, JOURNALIST

▼ Den varma sommaren 1916 hyrde två kulturella giganter övervåningen på Der Väste i Bön. Det var här Ester Blenda blev av med sin skrivkramp efter Elins hårda regemente om arbetsdisciplin i författarskapet. FOTO LENNART PERSSON

Återbrukaren

Återbruk, tidsavtryck och kulturlandskap är ord som ständigt återkommer i samtal med **Andreas Persson** från Hångstad. Han är besatt men inte galen. Inte det minsta. Men han vill vårda det gamla och använda saker som andra skulle köra på tippet.

Gamla hus är mycket finare än nya! Det är bara så, säger han som byggt sin nya såg på bara återbrukat material. Det mesta är hundra år gammalt.

– Det ska passa in i kulturlandskapet, därför tar jag fram skurgolv, spegeldörrar, originalfönster och gammalt tegel när jag nu renoverar Västarstuga, säger Andreas med visst eftertryck.

◀ Andreas Persson, 30 år, bor i Hångstad, är arborist och jobbar i Oslo.

▲ Anders visar stolt upp något av det han sågat på egna sågverket. Hela huset är byggt av återbrukat material. Panelen är från kyrkan och fönstren från Nolgårds skola.

◀ De här respektingivande skotska högländsboskapen håller markerna öppna kring Västarstuga i Hångstad, berättar Anders stolt. Tjurarna och kon heter från vänster Folke, Bertil och Karin.

HAN ÄR FÖDD OCH UPPVÄXT i Skillingmark och intresset för skogen kom tidigt med skogsarbete ihop med pappa **Torbjörn**. Att vara arborist är att vårda träd. Han jobbar halvtid i Oslo för en firma som sköter stans parker. Det är mycket beskärning, ta ner torrkvistar, fälla träd som är sjuka.

– Och mycket klättring, fysiskt tufft så det är fin träning, säger han.

Jobbet i Oslo är kul, inte minst socialt, för branschen med dramatiska klättringar i träd drar till sig originella människor.

– En möter många rariteter där, hippies eller nördar om du vill, säger han på klingande skillingmarkska.

ANDREAS HAR GÅTT SIN EGEN VÄG i livet. Han har alltid kommit tillbaka till bygden och han värnar om miljön, skogen och klimatet.

Han anser att skogsägarna borde få mer betalt för skogen och det ska vara mer blandbestånd (löv och barrträd) i våra skogar. Den biologiska mångfalden måste få större plats och han menar att vi människor bundit ris åt egen rygg.

– Ta den förhatliga barkborren till exempel. Det är ju vi människor som genom monokulturer, bara gran i skogen, gett den goda förutsättningar att spridas. Och med varmare klimat blir det ännu värre angrepp, säger han, som ändå tror att landsbygden och Skillingmark kommer att få nytt värde framöver.

– Folk vill bli självförsörjande, producera sin egen mat, utnyttja åkrar, och därmed kommer landsbygden att få ett uppsving i framtiden, säger Andreas, som lite otippat varnar för vindkraften och istället hoppas på kärnkraft.

– Stora fula vindkraftparker är ett hot mot framtiden. De kommer förstöra miljön för oöverskådlig tid här på landsbygden. Då är det bättre med den nya teknikens kärnkraft, anser han.

TEXT **LENNART PERSSON**
FOTO **HÅKAN STRANDMAN**

Full koll på timmerbilen

- Dä ä roligt nä dä durer!

Översatt till svenska betyder det ungefär att det är kul när det brummar en stor stark dieselmotor under huven.

Linn Krogh är näst intill född i en timmerbil. Hon älskar dem. Bokstavligt!
- Kärlek är att kуска runt i en stor "schuss", se i backspegel på släpet. Jag älskar att köra timmerbil på smala vägar.

Linn Krogh.

Skogen, naturen. Vilken känsla! Att flytta virke och köra kranen. Det är världens bästa jobb, säger Linn med sån övertygelse att det inte finns någon tvekan.

I FJOL KÖRDE HON LASTBIL i sju länder! Det blev en tur till Bordeaux i Frankrike och en till England. Sen var hon i Kanada och körde timmerbilar i några månader.

- Kanada är mitt andra hemland. Det är nästan som här, säger hon.

Men varför Skillingmark?

- Jag trivs när folk kommer hem till en på en kopp kaffe - utan att fråga först! Och det gör de här.

Visst finns den sociala kontrollen i en liten bygd, men det stör henne inte och hon

◀ - Jag gillar när folk kommer hem på en kopp kaffe utan att vara bjudna! Linn trivs i Skillingmark med folket och känslan att alla känner alla.

Linn Krogh, 27 år, älskar när den stora dieselmotorn brummar igång. Att köra en 64 ton tung fullastad timmerbil är livet.

gillar också närheten till skogen och den anonymitet som den för med sig.

LINN HAR VARIT mycket utomlands. Hon provade lyckan i Brasilien för något år sen, men det var inte hennes grej. Men i USA och framförallt Los Angeles har hon många vänner och återvänder gärna dit. Hon har läst på college i USA och utbildat sig inom nutrition (närlingslära), och jobbar idag också som personlig tränare och hjälper till exempel människor som vill gå ner i vikt.

– Det är mer socialt med pt-jobbet än att köra lastbil som ju är rätt ensamt, säger hon.

Men det är framförallt kärleken till lastbilar och helst timmerbilar som upptar det mesta av hennes tid. Hur är det då att jobba för pappa Nils-Ivar?

– Oftast går det väldigt bra, men det är klart, någon gång kan det var lite påfrestande, säger hon och skrattar.

SKILLINGMARK ÄR EN LITEN BYGD med 300 invånare. Det finns 16 personer som är mellan 21 och 30 år. Men för Linn har det aldrig funnits någon tvekan om var hon vill bo.

– Skillingmark är speciellt. Människorna, sammanhållningen i bygden. De flesta är öppna. Alla känner alla här.

Vad har hon då för drömmar om framtiden?

– Att fortsätta köra timmerbil och gärna skotare i skogen. Och kanske vi syskon tar över åkeriet när pappa slutar. Om han slutar, skrattar Linn och skruvar upp countrymusiken i hytten, "The kind of love we make" med Luke Combs. Sen försvinner den 64 ton tunga timmerbilen bakom kröken.

TEXT **LENNART PERSSON**
FOTO **HÅKAN STRANDMAN**

KUNSKAP & ENGAGEMANG

Ett tryckeri med allt!

CityTryck i Karlstad erbjuder helhetslösningar inom grafisk produktion, formgivning, original, tryck, bokbinderi och även storformatsprint – allt under samma tak. Det gör det enklare för dig som kund.

Kunskap och engagemang är våra ledord. Vi älskar utmaningen i snabb och säker produktion, där leveranserna sitter på klockslaget och till den kvalité som du förväntar dig.

Läs mer på www.citytryck-karlstad.se

Vi kan både bank, försäkring och fastighetsförmedling.

Det är också en konst.

”En rår så schôl ...”

Han driver bygdens största företag och har rötter i Skillingmark sen Gustav Vasas dagar. **Nils-Ivar Krogh** kan inte tänka sig att bo någon annanstans än här: ”Här rår en så schôl”, säger han.

Han driver företag i en utpräglad glesbygd, dessutom så långt från huvudstaden man kan komma.

– Pappa och farfar hade snickerifabrik här, så jag har väl fått det genom blodet.

Han bor i Sundshagsfors, en gång i tiden en strålande bruksort med massa-

fabrik, sågverk, raketkäppfabrik (!), en sju kilometer lång linbana till till Norge, och ett fyrtiotal arbetare, två affärer, arbetarbostäder med mera. Nu är fabriken ett öde monument över en tid som flytt och Nils-Ivar har köpt lokalerna.

– Jag gjorde det, så inte det skulle komma någon gangster och köpa det, säger han.

HAN TRIVS SOM EGEN, och klimatet för företagare är okej i Sverige tycker han, även om ”det är mycket pålagor”.

– Norge är nog ett bättre land för företagare, men då har de högre löner för de anställda, så det går kanske på ett ut, menar han.

Gränsen mellan Sverige och Norge är för de som bor här mest en linje i skogen som de inte bryr sig så mycket om. Det är lika nära till Vestmarka i Norge som till Skillingfors.

– Jag umgås lika mycket med folk från Norge som härifrån, säger Nils-Ivar.

Vad ska man då göra för att Skillingmark inte tynar bort? Det bor nu cirka 300 personer i bygden.

– Låt folk bygga på fina platser runt sjöarna. Attraktiva tomter skulle locka betydligt fler till landsbygden. Inte minst norrmän. Vi ligger väldigt centralt, bara en timme till Oslo och Gardemoen, säger Nils-Ivar, som har en resa till Hawaii inplanerad.

HUR KOMMER DET ATT GÅ med hans företag? Han har tre barn och åtminstone två av dem, Linn och Axel, vill nog fortsätta i pappas fotspår.

– Återväxten är god, konstaterar Nils-Ivar nöjt.

Nils-Ivar Krogh, 62 år och trettonde generationen i bygden. Driver eget åkeri med arton anställda, åtta timmerbilar, en grusbil och trettio miljoner kronor i omsättning.

TEXT **LENNART PERSSON**
FOTO **HÅKAN STRANDMAN**

Hotet mot hälsan

Digerdöden hade på 1300-talet orsakat stora förändringar i Skillingmark. 1773 dog en tredjedel av befolkningen i Skillingmark av rödsot, en diarrésjukdom. Men åtskilligt annat har också hotat liv och hälsa de senaste århundradena.

Järnskog, Skillingmark och Köla plundrades och skövades vid flera tillfällen av fientlig trupp. Genomströmningen av utsocknes soldater drabbade civilbefolkningen hårt: febersjukdomar, diarré, könssjukdomar och oäkta barn.

Bristen på läkare gjorde att prästerna också hade sjukvårdande uppgifter. Särskilt i epidemitider fick prästen gripa in. På 1700-talet fanns det i gränsbygdens kyrkor handböcker och läkemedel mot håll och styng; prästen skulle således ta hand om folk med lunginflammation.

KÖNSSJUKDOMARNA (till exempel syfilis) spred sig under 1700-talet i Värmland, bland annat över norska gränsen. Rödsot, smittkoppor med mera grasserade. Sjuk-

huset i Karlstad behövde byggas ut och för detta behövdes bidrag från socknarna.

Den 11 januari 1736 visiterades Järnskogs och Skillingmarks församlingar av superintendenten, biskopens föregångare, från Carlstad stift. Han bad då församlingarna att lämna bidrag till de fattiga som vistades på Carlstad hospital. Regering och riksdag hade uppmanat till detta. Men i Järnskog och Skillingmark hade man nog med problem med sina egna fattiga och lämnade inget bidrag!

1815 BLEV YMPNING mot smittkoppor obligatorisk, alla barn skulle före två års ålder vara ympade med ”skyddskoppor”. Klockaren eller barnmorskan utbildades av läkaren till att bli vaccinator. Smittkoppsfallen

” Könssjukdomarna (till exempel syfilis) spred sig under 1700-talet i Värmland, bland annat över norska gränsen. Rödsot, smittkoppor med mera grasserade.

*Johann Jakob Gustafsson Johanna
Jon, Lada och Johan
Arvidson, med sin hustru
Kersti's dotter Anna
d. 11 aug af rödsot, 1773
2 veckor dag. gammal.*

*Vår Anthon Alff Ladon
Gustafsson med sin hustru
Anna Kersti Alff dotter
d. 11 aug af rödsot,
22 veckor gammal.*

*Vår Lennin Alff, Ladon
Anders Eriksson med sin
hustru Kersti dotter
d. 18 aug af rödsot,
12 veckor gammal.*

*Överord Anders Boret An.
ders dotter, förord Lu:
Anders Anders Alff
af W. S. M. M. G.
gustafsson, d. 11
d. af rödsot
föreg. 63 veckor gammal.*

*Walter Poulsen Halfvard
Alffson, förord Lu:
Anders Alff Gunnarsson
af W. S. M. G.
dotter, d. 18
d. af fall af styng
64 veckor gammal.*

« Död- och begravningsbok i Skillingmark 1773. Många dog i rödsot (dysenteri).

◀ Död- och begravningsbok i Järnskog 1761 med dödsfall i lungdot, håll och styng.

Vad har tagit skillingmarkingarnas liv genom tiderna? Anders Överby är läkare och har skrivit mycket om sjukdomar och sjukvård i de värmländska gränsbygderna till Norge. FOTO HÅKAN STRANDMAN

minskade nu, men sjukdomen förekom långt in på 1800-talet.

1822 diskuterades på sockenstämman i Skillingmark att vaccinationen varit bristfällig de senaste åren. Klockaren **Nils Halfvardsson**, Olerud, förklarade att han på grund av skälvande hand var oförmögen att vaccinera. På stämman bestämdes då att **Jon Tholsson** i Hångstad blev ny vaccinator.

För att uppmuntra Jon Tholsson bestämde sockenstämman 1828 att en kollekt varje år skulle tillfalla honom. Året därpå lovade han att fortsätta som vaccinator, på det villkoret att han slapp fjärdingsmans-tjänst.

SOCKENSTÄMMAN I SKILLINGMARK ansåg sig 1812 inte ha råd med att anställa en jor-

degumma. På sockenstämman i Järnskog i maj 1841 resonerades om behovet av barnmorska, och stämman uttalade sig för att använda pengarna för att anställa en sådan. Ombuden för Skillingmarks och Järnskogs socknar skulle förorda detta vid ett möte i Årjäng i slutet av våren. Mycket tyder på att det fanns en barnmorska i bygden, och 1875 bestämde sig kommunalmännen i Järnskog (igen!) för att avlöna en barnmorska gemensamt med Skillingmark och Köla.

Våren 1875 sa även kommunalstämman i Skillingmark ja till detta. **Christina Johnson** blev barnmorska för Järnskog, Skillingmark och Köla.

1801 VAR ETT BESVÄRLIGT ÅR i Skillingmark. Många löpte risk att svälta. Man begärde hos landshövdingen att få spannmål

◀ "Masse-Björn" i Västra Boda var en hejare på att plåstra om skadade. Här spjälkar han benet på "Manvell" från Hångstadfors som skadat sig i timmerflottning.

ILLUSTRATION GUNNAR LIDEN

till skänks. I Västvärmland slog skörden fel 1807, och även 1808 var ett dåligt år. Detta kan ha bidragit till katastrofen 1808–09.

Våren 1819 skrev sockenstämman i Skillingmark att det året före rått stor torka och frost. Man begärde hjälp hos landshövdingen för att få spannmål till utsäde.

1868 var vintern kall och mycket snö kom. Våren var mycket torr, sommaren synnerligen torr och het. Årsväxten mycket under medelvärdet. Potatis lyckades dock. "De fattigas antal har genom de senaste årens klena skördar, och genom avsaknad av tillräcklig arbetsförtjänst, i hög grad tilltagit." För kommunerna var detta mycket betydande. Provinsialläkaren nämner också att kopporna fanns i distriktet 1868, trots att vaccination hade tillämpats i över 50 år.

FÖRST 1887 ÖPPNADES SINNESSJUKHUSET i Värmland. Precis som på 1700-talet innebar sinnessjukvården stora problem. År 1800 fick sockenmännen i Skillingmark ett brev från landshövdingen om att de skulle ordna vården för svagsinta **Marit i Kalfsviken**. Man var ovillig till detta, men så småningom togs hon om hand i Holmseruds rote.

Drygt 30 år senare måste sockenstämman hjälpa till med bevakningen av 17-årige gossen **Måns Olsson** i Boda, som förlorat sitt förstånd.

1872 BESTÄMDE kommunalstämman i Skillingmark att låta vårda en sinnessjuk dräng på lasarettet i Karlstad.

Men där fanns ju inget sinnessjukhus, så på vintern 1873 bestämde kommunalstämman att låta utackordera drängen till lägstbjudande. Sekretess för sjukdom var ett okänt begrepp! Ett år senare bestämde Göteborgs hospitals syslomanneexpedition att drängen kunde insändas för vård.

Om drängen i Skillingmark verkligen intogs för vård är oklart. 1877 fanns han emellertid i Skillingmark, och måste av kommunen inackorderas för en krona per dygn. Senare åtog sig en person vården för 75 öre per dygn. Vården fortsatte även 1878.

Sockenstämman i Skillingmark bestämde i februari 1806 följande: Fattiga och förfrusna **Segols** hustru i Sundshagen skulle få gå omkring i bygden och få frivilliga gåvor, till nödtorftigt uppehälle för honom under hans sjukdom.

MASSE-BJÖRN VAR SJUKVÅRDSKUNNIG och fanns i Skillingmark på 1800-talet. Han kom från Masse-stuga i Västra Boda. Han spjälkade ben och sydde ihop sårskador.

Olof Axelsson, Systuga, Västra Boda, skadade tummen, så att ytterleden lossnade. Masse-Björn sydde fast den lösa biten igen, men råkade vända den fel så att nageln senare växte ut på tummens handflatesida.

En annan gång fick Olof Axelsson ett ben avsparkat av en häst. Masse-Björn spjälkade. Kallbrand hotade, men slutligen läkte det fint.

I EVALD LIERS BOK *Värmland ler och blommar* finns en historia om **Emanuel Stolpe**, kallad «Manvell» i Hångstadfors. Han var född 1848 och ett stort original. Manvell deltog en gång i timmerflottningen i forsén. När han stod i vattnet rasade stenvälv i forsbron ihop. Ett stenblock slog till Manvells ben och han satt fast, med huvudet ovan vattenytan. Han bad kamraterna hämta «bila» (= yxan), så att benet kunde kapas.

Det gick emellertid att få loss Manvell utan bila. Benet var krossat mellan knä och fotled, en enda blodig massa. Manvell fraktades till Masse-Björn. Denne klöv en bit allträ. Bägge halvorna holkades ur så att de passade runt benet. Det hela surrades med stadiga bindslen. Sedan gick färden per hästskjuts till doktor **Juel** i Kongsvinger. Han tog av förbandet och utbrast:

” Dette var jammen noe av det merkeligeste jeg har sett, siden jeg blev utdannet til doktor! Men en sak er ganske sikkert. Jeg kan da slett icke gøre noe som er bedre.”

Manvells ben läkte bra, även om det blev något krokigt.

ANDERS ÖVERBY, KOPPOM, PENSIONERAD LÄKARE

Dömd till döden

Det här är den tragiska historien om pigan **Cherstin Gullbrandsdotter** från Bergerud i Skillingmark, som döms till döden genom halshuggning för att ha tagit livet av sitt eget nyfödda barn natten till den 12 september 1851.

Cherstin står långt ner på samhällsstegen, hon är dotter till en fattig torpare som dör samma år under "torftiga omständigheter". Hon är 26 år och ogift och piga hos en bonde i närheten. Cherstin har en kort kärleksaffär med drängen Olof, och det bär sig inte bättre än att hon blir gravid.

I den här tidens Sverige är det stor skam att få ett oäkta barn. Kvinnor som fött barn ansågs orena, och för att återupptas i gemenskapen skulle de "kyrktas". Ogifta mödrar skulle vanhedras vid den här ceremonin i kyrkan, och fick knäböja på en hård "horpall" när prästen läste kyrktagningsbönen. Han tog heller inte den ogifta modern i hand.

DET VAR ALLTSÅ i den här tidsandan som Cherstin kände barnet växa i sin mage. Sverige är vid mitten av 1800-talet ett fattigt land, Oscar I är kung, skördarna är dåliga, maten knapp och kyrkan håller människor i ett järngrepp.

Framtidsutsikterna för en ogift piga med ett oäkta barn var nattsvarta, och under rättegången berättade Cherstin att hon i sin förtvivlan umgåtts med självmordstankar.

– Mycket tyder på att kvinnans ställning i Sverige var sämre under 1800-talet än vad den var på medeltiden, säger **Ann-Sofie Ohlander**, professor emeritus i historia.

NÄR JAG BERÄTTAR om Cherstin för historieprofessorn **Dick Harrison** utbrister han spontant:

– Det var väldigt korkat av pigan Cherstin att erkänna! Det här var vanligt, om vi ser det historiskt, att nyfödda kvävdes till döds i sömnen av modern, så ingen tyckte det här var konstigt.

Enligt Harrison förekom det väldigt ofta i Sverige att det föddes oäkta barn och inget som ansågs märkligt, även om det stred mot tidens moral som var mycket sträng mot sex utanför äktenskapet.

– Sverige hade ju nåt av världsrekord i dödsstraff under Karl IX:s stränga regemente. Att ha sex med granen, ja all otrohet var strängeligen förbjuden i lag på

1600-talet, men eftersom unga män behövdes i de många krigen verkställdes aldrig dödsstraffen, utan den skyldige benådades. Annars hade Sverige blivit avfolkat och vi hade inte kunnat ställa upp med så många arméer. Det var den råa verkligheten.

HUR SLUTAR DÅ historien om Cherstin? Hon döms i oktober 1851 av Nordmarks häradsrätt till lagens strängaste straff, till döden genom halshuggning. Men dödsstraffet upphävs året efter och hon sätts på vatten och bröd i 28 dygn samt fem år på tukthus. De åren tillbringar hon på Norra korrektionsanstalten i Stockholm, det som sen blev Centralfängelset (där Folkets hus nu ligger).

Cherstin Gullbrandsdotter frigges i augusti 1857 och hon beger sig då till Beted, drygt en mil från Skillingmark. Där slutar alla spår.

Vad som sen hände henne vet vi inget om. Men när hennes mor avled 1886 finns inte Cherstin med som arvinge. Det tyder på att hon då redan var död.

TEXT **LENNART PERSSON**

ILLUSTRATIONER **ANDERS NILSSON**,

VÄSTRA BODA, SKILLINGSFORS

Pigan Cherstin dömdes till döden genom halshuggning, men benådades av kungen. Dödsstraffet omvandlades till 28 dygn på vatten och bröd samt fem års tukthus.

Almqvist och grötätarna

Skillingmarks största profil historiskt sett är utan tvekan författaren **Carl Jonas Love Almqvist**. År 1824 flyttade han hit för att börja ett nytt liv tillsammans med sina nära vänner från Stockholm. Här skulle man bruka jorden och vara nära naturen.

▼ Carl Jonas Love Almqvist är en av våra största författare. Hans tid i Skillingmark som bonde blev kortvarig men han blev en erfarenhet rikare: bondelivet var hårt och tufft och inget för romantiker från Stockholm.

ILLUSTRATION GUNNAR LIDÉN

Skillingfors skulle sällskapet leva det riktiga livet. De var den tidens ”grönvågare”.

Men då som nu var det inte alldeles enkelt att komma utifrån och till Skillingmark med nya idéer. Almqvist och hans sällskap möttes med skepsis och kallades för ”grötätarsällskapet” av ordsborna. Man

skrattade bakom ryggen på stockholmarna, när de skulle bruka plog och spade. Om nån hanterar lien riktigt uselt säger man än idag i bygden att ”han slår som en Almqvistare”.

FOLKLIVSFORSKAREN Bengt af Klintberg menar att efter mordet på Gustav III, franska revolutionen i slutet av 1700-talet och i stark påverkan av författare och filosofer som Voltaire med ”förnuft och sanning”, blev den gamla bondekulturen återigen intressant genom författare som Tegnér och Geijer. Juristen och forskaren **Rickard Dybeck**, som skrivit texten till vår nationalsång Du gamla du fria, reste till exempel land och rike runt hos allmogen och samlade på folksagor och folktro.

– Och Almqvist var mest radikal av dem alla. Han ville ju verkligen leva det här livet som de andra bara skrev om, säger af Klintberg.

För att verkligen sätta kraft bakom förvandlingen från ämbetsman till bonde kallade sig Almqvist ibland för Danneman Love Carlsson i Skillingmark och Köla, där han vistades.

NÄVÄL, NU ÄR ÅRET 1824. Almqvist, som redan hade låtit höra talas om sig i Stockholm, var nu vid 30 års ålder trött på huvudstaden, litterärt övermättad och kände ett starkt behov av en ”andlig dietkur”. Han och hans vänner hade romantiska drömmar om hur det var att leva som bönder. Men ryktena gick också i huvudstaden om en stukad ämbetsman och för-

► Det här är Almqviststugan på Bruksholmen strax söder om Skillingfors. Det var under tiden i Skillingmark som Almqvist kom på idén till sitt stora livsprojekt, "Törnrosens bok".

FOTO LENNART PERSSON

fattare med tvivelaktig vandel, och att han riskerade få sparken om han inte själv sa upp sig. Han tjänstgjorde en tid i konungens kansli.

Det var med andra ord en utpräglad intellektuell människa utan erfarenhet av hårt jord- och skogsarbete som styrde kosan mot Skillingmark vintern 1824.

Almqvist kom alltså till Skillingfors mitt i vintern, aningen tilltufsad, för att börja om, bilda familj och stan- na här och leva av det jorden gav. Men det måste ha varit chockartat för en ämbetsman som kallades "kunglig sekreterare" att pulsa ut i snön i februarikylan och hugga timmer i de värmländska skogarna.

DET FANNS TYDLIGA DRAG av utopi i Almqvist sätt att se på Värmland, och han var förstås påverkad av tidens strömningar:

– Ja, Almqvist var ett barn av sin tid och vår stora romantiker, säger historieprofessorn **Dick Harrison** och fortsätter:

– Almqvist var påverkad av Rousseau och andra filosofer. Romantiken var en av de största strömningarna inom litteraturvetenskapen under 1800-talet och vi ser det bland annat i Tyskland och England. Man ville komma i kontakt med naturen. "Flum" skulle vi väl säga idag!

REDAN DEN 4 MARS 1824 gifter sig Carl Jonas Love Almqvist i Skillingmarks kyrka med sin ungdomskärlek, **Anna Maria Lundström**.

Bröllopet skulle skett dagen innan, men prästen fick förhindra så Love och Maria fick gå hem igen i sina högtidskläder. Dagen efter gick det bättre, prästen **Anders Norström** kom ridande över fjället från Köla och de två blev ett.

Nu blev inte bondelivet riktigt som Carl Jonas Love Almqvist tänkt sig. Att bruka jorden var inte lika lätt i praktiken som i teorin: plöja, harva, hugga ved, slå med lie. Det var tungt arbete som krävde mer uthållighet och

tålamod än vad den intellektuelle stockholmare förmådde. Tankarna på en konstnärskoloni sprack när hans vänner svek honom och inte flyttade efter.

Och uppenbarligen var inte kontakten med ortsborna den allra bästa. Så här skriver Almqvist i ett brev till sin vän **Janne Hazelius** i september 1824 om skillingmarkingarna: "Folket är i allmänhet mycket opålitligt!"

Den kärleken var uppenbarligen besvarad.

MEN HAN BODDE trots allt ett och ett halvt år i Skillingmark och Köla, och än idag finns "Almqviststugan" på en udde i Björklängen.

I boken *Kärlek är* om Almqvists författarliv skriver litteraturprofessorn **Johan Svedjedal** att "Love lämnade Värmland en dröm fattigare. Men rikare genom en hustru, en son och sitt livs litterära idé."

Den idén var *Törnrosens bok*, 1832–1851, där han samlade en stor del av sina skönlitterära verk.

EFTER TIDEN I SKILLINGMARK flyttade Almqvist tillbaka till Stockholm, och hans författarskap tog fart. Bland hans mest kända verk finns *Amorina* och *Drottningens juvelsmycke*. 1839 skriver han *Det går an*, en uppgörelse med den tidens moral om jämlikhet och framförallt fri kärlek mellan ogifta. Kritiken var massiv och Almqvist fick sparken som rektor på Nya Elementarskolan. Sverige var långtifrån moget för den sortens liberala idéer.

Almqvist var radikal för sin tid och skrev bland annat i Aftonbladet.

Han hamnade så småningom i ekonomisk knipa och i händerna på en procentare som han misstänktes ha försökt giftmörda. Han flydde till Amerika 1851, och dog så småningom utfattig och olycklig i Bremen i Tyskland. Han återsåg aldrig sitt älskade Sverige efter landsflykten.

LENNART PERSSON

Intresserad av värmlandslitteratur?

Gå då med i Föreningen Värmlandslitteratur! Du får varje år fyra nummer av Wermlandiana, med bokrecensioner, artiklar med mera om värmlandslitteratur och värmlandsförfattare.

MEDLEMSAVGIFT: 150:- PLUSGIRO: 84 14 88-0
HEMSIDA: www.varmlandslitteratur.se
FACEBOOK: Föreningen Värmlandslitteratur
SWISHNUMMER: 123 585 9335

VÄRMLANDS IDROTTHISTORISKA SÄLLSKAP

Värmlands idrotthistoriska sällskap är Sveriges största idrotthistoriska sällskap med ca 1500 medlemmar

Våra huvuduppgifter är

- Belysa värmländsk idrotthistoria
- Arrangera idrottscaféer runt om i länet
- Vår medlemstidning VISaren med 4 nr/år
- Värmlandsidrottens Wall of fame

Medlem blir du genom att sätta in 200 kr på bg 836-7674 eller swish 1234292041. Skicka uppgifter om namn och adress till mail: visaren@ihvarmland.se

I Värmland har vi haft 80 Digitala Träffar för mer än 1000 kunder

Vill du veta mer eller delta på en Digital Träff? Kontakta oss via dan.froberg@swedbank.se

Swedbank

Vi utför allt inom traditionellt byggnadsmåleri och tapetsering.

Hög service, kunskap, kvalitet och tillgänglighet, oavsett om arbetet är litet eller stort.

S·S·A·N
MÅLERITJÄNST

STAFFAN
070-330 18 09

Basutställning KVADRATEN

Kristinehamns konstmuseum Vänföreningen

Med stöd från Kulturrådet genom Region Värmland.

www.kristinehamnskonstmuseum.se

Mor Signes brödkakor

Lars Olsson. FOTO PRIVAT

- ▼ Alla syskonen Olsson samlade 2002.
Cajsa, f. 1923,
Elisabet, f. 1946,
Margareta, f. 1933,
Knut, f. 1925 (avled 2010),
Lars, f. 1942,
AnnaBrita, f. 1928.

FOTO BRITA NYSTRÖM OLSSON

När jag fick veta att temat i detta nummer av Värmländsk kultur är Skillingmark tänkte jag omedelbart på min trädgårds- och bakroade gymnasievän **Lars Olsson**, sedan många år bosatt i Ronneby, men med rötter från Skillingmark. Han delar ofta med sig av sina bilder på trädgårdens blommor och bakverk på sin Facebook-sida.

Lars far började sin folkskollärarkarriär i Skillingmark, där han träffade hustrun **Signe** som var född 1905 i Klevan i Skillingmark. De bosatte sig i Järnskog och fick sex barn, varav Lars är den näst yngste i syskonskaran. Men somrarna tillbringade Lars och hans syskon hos mormor och morfar i Skillingmark.

Lars mor, en kraftfull och karaktärstark kvinna, levde till 97 års ålder. Sex år efter hennes bortgång, 2008, skrev Lars ner de minnen hon berättat för honom i boken *Så minns jag min uppväxt i Klevan*, för hennes barn och barnbarn. Där berättar hon bland annat om dagens sju måltider i Klevan som började med mörakaffe vid sex-

eller sjutiden och slutade med kvällsmat tolv timmar senare. Kaffe drack man varje måltid!

Ett av bakverken på Lars Facebook-sida är Mor Signes brödkakor. ”Det bröd som vi sex syskon är uppfödda på”, skriver han.

Det är det bröd som Mor Signe själv fick i sin barndom och uppväxt, när folket i Klevan klockan fyra varje dag samlades till ”aftasväl”, dagens sjätte och näst sista måltid. Då serverades det kaffe och smörgås. Som pålägg på smörgåsen fick man prickig korb, vanlig ost och ”sünnost”, ett hemlagat messmör som kokats i timmar med vassle som huvudingrediens.

Brödet ”blir varje gång lite olika”, skriver Lars i Facebook-inlägget ”för mors recept är mycket ungefärligt”. ”Du löser upp lite jäst, värmer någon halvliter mjölk, har i lite salt, håller i några kaffekoppar rågsikt och vetemjöl så att det blir en fast deg, ja, och så några nävar grovt rågmjöl. Brödet skall stekas långt ner i ugnen tills det ser färdigt ut”. ”I Värmland steker man pannkakor, våfflor och limpor”, förtydligar Lars. Ordet grädda lärde han sig först långt senare.

MORS BRÖDKAKOR. Så här gör Lars Mor Signes brödkakor efter det recept som han skrev ner första gången på 1980-talet.

Till 2 brödkakor:

0,5 l mjölk (ljummen).

50 g jäst (Lars: Behövs inte så mycket).

Häll lite socker på den smulade jästen, häll på ljumt vatten (1–1,5 dl), häll i mjölken, lite salt, 3 kaffekoppar rågsikt, en näve grovt rågmjöl om man vill, resten vetemjöl tills man får en deg som inte behöver vara hård.

Låt jäsa 0,5–2 timmar (Lars: En timme brukar vara lagom).

Ta upp degen på bakkbordet, arbeta in mera vetemjöl, kavla ut två kakor, gör ett hål i mitten och lägg på plåten. Picka. Mitt-hålet gör Lars med sin mors kohorn, och när han pickar brödet gör han det med moderns ”kakepeck”. Bådadera nog från Mor Signes föräldrahem i Klevan.

Plåten ska stå längst ner i ugnen och ugnsvärmen ska vara 250 grader.

När han gör mitthålet på Mor Signes brödkakor använder Lars sin mors kohorn och pickar bröden gör han med hennes "kakepeck".

FOTO LARS OLSSON

Lars brukar tillsätta lite smält smör innan han häller i mjölet.

Det står inte i receptet hur länge brödkakorna ska "stekas", men cirka tio minuter tror Lars räcker.

VÅRENS GODASTE DESSERT gör Lars med rabarber från de rabarberplantor han och hustrun Brita tog på 1970-talet från ett gammalt trädgårdsland bakom stallet i föräldrahemmet i Skillingmark. Som fortfarande är kvar i familjens ägo och drivs av Lars två brorsöner.

Små späda rabarberstjälkar skärs i bitar och får smälta i en kastrull på svag värme med lite strösocker. Glass läggs upp i efterrättsskålar och rabarbern hålls över varm. Det hela dekorerar med några bananskivor och kanske en klick vispgräddde.

Mor Signe påstod att odlingen i Klevan fanns där redan säkert 40 år innan hon föddes. "När jag gör pajer eller kräm tänker jag ofta att vår rabarber här i Ronneby har hundrafemtioåriga Skillingmarks-anor", reflekterar Lars.

LENA SEWALL, KARLSTAD, MATSKRIBENT

Vårens godaste dessert gör Lars med rabarber från plantorna med Skillingmarksrötter.

FOTO LARS OLSSON

FEL I FÖRRA RECEPTET

Blev du sugen på att baka Gerd Görans vackra vetebröd efter att ha läst om det i förra numret? I så fall upptäckte du nog själv ett par avgörande fel i listan över ingredienser.

Vi påstod där att det bara skulle ingå en halv deciliter mjölk i degvätskan. Självklart skulle det stå 0,5 l, alltså en halv liter!

Jästen var för sin del helt borttappad i ingrediensförteckningen. 50 gram jäst går åt till de två plåtarna.

Vi ber Gerd och alla läsare om ursäkt!

Värmlandskrysset

Fyll i korsordet, skriv "Värmlandskrysset" på kuvertet och posta senast 3 maj 2023 till : Föreningen Värmlandsk Kultur, Verkstadsgatan 1, 652 19 Karlstad.

				VEM BEBODE DENNA PRÄSTGÅRD UNDER 2A VÄRLDSKRIGET?	KÄRLEKSFIGUR	DET VARAR EN TID	BESLUTSSTOPP SNITSEL	SPINDEL- SLÄKTE	FÅR MAN INTE GÖRA!	HALV DIAMETER TITTS PÅ	
				KRASCHAT							
				GJORDE PARNEVIK							
				KAN DRÄ MYCKET FOLK							
				LOCKA OCH SAMLA		SÅNKTA		UTSLAGS- PLATS ROAR DE SMÅ			
VEM GRATULERADE PRÄSTEN 9 APRIL 1940 I TELEGRAM?	LIVS- KRAFT	BEHÖVT	HÖ- FÖRRÅD ARM	FÖR VÅRA BÄSTA	TVÅ VOKALER	LUMEN	DE RÖDA ÄR SKÅNE- SYMBOLER		KAN BO I RIGA	MÖRDAD TSAR- DOTTER	
ÄR VÄL LÖNEN								SAM- LINGS- SAL			
PRYDER DROTTNING					SOCIONOM- FACK						
TROLÖSHET			GUDS- FÖR- NEKARE	SVAVEL URD, VERDADI OCH SKULD	POP- ARTIST	RYMMA		MÅNGA GÅNGER			
UNDETS KRISTIN						UTGETTS					
SNOPEN		CENTRUM ONTARIO						DANSK TVÅA	SKOR SIG ALDRIG	SIGNAL- SUBSTANS FÖR KROPPEN	
VILL INGEN HETA					KVINNA	ÄR SVERIGES LANDS- DELAR	KAN KEDJA			KORSNING 50	
ÄR DIMMA OCH RÖK	TRÅD	FLÖDADE	VILOTID				VÅTARV			KUNDE VÖLVA	
KOMMUN I NORD-NORGE							FLYGER I SYDAMERIKA SMÅLANDS- SJÖ			STYRS FRÅN DES MOINES	
			DREVS AV RODDARE FISK					PÅ GATOR	EFTER ODEN IGT		
VÅR TRETTONDE	TAL I TAL			KVÄVE VÅG- TECKEN	ÖSTGÖTA- SYMBOL	ESKIMÅ AMMUNI- TION				SPORPULVER FRÅN LUMMER. KALLAS AVEN KÄRRINGKRUT	
VEM ÄR MANNEN PÅ BILDEN?										RIKS- DAG- UTSKOTT	
				MUSIK- MORRI- SON			HAR VÄL ÖRN	MATE- MATISK KURVA	ANAIS TAPPAS		
				HAN FÖDER UPP HIGHLAND CATTLE. VAD JOBBAR HAN MERA SOM?	GAFFEL- SEGEL	F.D. SÄKERHETS- TJÄNST SKICKLIG			RIKS- DAG- UTSKOTT		
				GÖR BÄCKAR					PAPPERS- FORMAT	PÅ EGYPTISK KÄRRA	
				ÄR APA ENL. ALF HENRIK- SON							

Den först öppnade rätta lösningen belönas med tre trisslotter, den andra med två och den tredje med en trisslott. Lycka till !
Vinnarna och rätt lösning presenteras i nästa nummer.

Namn : _____

Adress : _____

BESÖKSADRESS:
Hööksgatan 2, Karlstad

TELEFON:
Forskarexp. 010-833 11 80

ÖPPETTIDER t.o.m. vecka 24:
Tisdag 13.00-16.00
Onsdag 10.00-16.00
Torsdag 13.00-19.00 (kl. 16.00-19.00 har Värmlands Släktforskar-
förening jourhavande släktforskare på plats som ger råd och tips.)
17 maj stängt från kl. 12.00.

ÖPPETTIDER vecka 25-35: Tisdag-torsdag 13.00-16.00

Övrig info se www.arkivcentrumvarmland.se
Följ oss på Facebook Arkivcentrum Värmland

ARKIVENHETEN INOM REGION VÄRMLAND,
FÖRENINGSAKIVET I VÄRMLAND, KARLSTADS KOMMUNARKIV
OCH VÄRMLANDS FÖRETAGSHISTORIA

**ARKIVCENTRUM
VÄRMLAND**

PRO Kultur Värmland

PRO Kultur Värmland är en förening för Dig som är pensionär eller har pension. Och som har intresse av kultur i vid mening. Genom aktiviteter vill vi uppmärksamma enskilda kulturutövare och andra verksamheter som finns inom Kulturområdet i Värmland.

Bli medlem: kontakta ordförande 070-518 83 44

Hemsida: pro.se/kultur-varmland

Mail: varmland.kultur@pro.se

RACKSTADMUSEET 30 ÅR

15.4-27.8 2023

EN ANNAN EDITH

Edith Södergrans
fotografier

www.rackstadmuseet.se
Westra Wermlands Sparbank | KULTURRÅDET

RACKSTAD
MUSEET

**Kund
KLUBB**

Hitta resor och konserter till ett förmånligt pris

Du har väl inte missat NWT:s kundklubb med erbjudanden och tävlingar för dig som är prenumerant?

Här hittar du bland annat erbjudanden för resor, både inom Sverige och utomlands samt konserter i Värmland, Dalarna och Skaraborg. För att ta del av våra erbjudanden behöver du vara prenumerant och ha ett digitalt konto.

Vill du bli prenumerant?
Följ länken nwt.se/bli-kund
För att ta del av erbjudandena i vår kundklubb behöver du ha ett aktivt digitalt konto. För att aktivera ditt konto följ länken nwt.se/aktivera eller scanna QR-koden här intill.

RACKSTADMUSEET 30 ÅR

13.5-17.9 2023

MAJA FJÆSTAD

Att se på världen med konstnärsögon

www.rackstadmuseet.se
Westra Wermlands Sparbank | KULTURRÅDET

RACKSTAD
MUSEET

HOLMSRUD

VIKENE

HÖGSÄTER

BERGERUD

OLERUD

BjN